

HADİSLER IŞIĞINDA GÖRME ENGELLİLER VE BAZI ÖNERİLER

Yusuf AÇIKEL*

ÖZET

Dünyada ve ülkemizde nüfusun önemli bir oranı engellidir. Geçmişte salgın hastalık ve savaşların etkisiyle artan bu oran, günümüzde çeşitli tedbirsizlikler, iş ve trafik kazaları, tıbbî hatalar gibi değişik sebeplerle artmaktadır. Toplumda engellileri gözetmek, onlara bakım hizmeti sunmak ve onlarla ilgilenmek toplumsal bir görevdir. Hz. Peygamber'in engellilere gerekli şefkat ve merhameti göstermesi, özellikle maddî ve manevî destek vermesi, toplumun da aynı şekilde muamele etmesini gerektirmektedir. Bu makalede engellilerle ilgili çeşitli kavramlar, Kur'an'da fizikî ve mecâzî körlük, hadislerde engellilik ve engellilerin durumlarının hadislerdeki yansımaları, hukûkî hakları ve toplumsal sorumlulukları, ibadetleri ele alınmıştır. Bu bağlamda, engellilerin ve özellikle de görme engellilerin problemlerinin çözümünde izlenecek yollar hakkında bazı öneriler sunulmuştur. Engelliler hakkında toplumda bir zihniyet değişikliğinin önemi vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Engelliler, Görme Engelliler, Kur'an'da ve Hadislerde Engelliler.

ABSTRACT

Visually Impaired People in the Light of Hadith and Some Suggestions

A significant number of population in our country and in the world consists of disabled people. Nowadays, this increases due to various work and traffic accidents and medical mistreatment, while it occurred in the past because of epidemic diseases and wars. It is a duty of community to oversee disabled people and to offer necessary care and treatment for them. The Prophet Muhammad's being passionate and affectionate towards disabled people requires us to show same tendency and treatment for them. In this article, we deal with some concepts on the disabled people, the case of visually and physically impaired people in the Quran, disability and reflections of disabled people's status in the Hadith, their judicial rights and social responsibilities and their practice of religious rituals. In this context, we suggested some solutions for the problems of the disabled people. We also emphasised the mental change in dealing with the disabled people in society.

Keywords: Disabled People, Visually Impaired, Disabled People in the Quran and the Hadith.

* Yrd. Doç. Dr., SDÜ İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Giriş

Yüce Allah, insanoğlunu ilk yaratılışta en güzel bir biçimde¹, daha sonra türeme esnasında da rahimlerde dilediği gibi şekillendirerek yaratmış², ancak “insan” suretindeki bu akıllı ve idrak sahibi varlığı farklı suretlerden irade buyurduğu şekilde terki edmiş³ olmakla birlikte, onları rengârenk, dil⁴, cinsiyet⁵, zekâ farklılıkları ve daha da önemlisi, her birini ayrı ayrı kader⁶ çizgilerinde ve genelde sağlıklı olarak dünyaya getirmiş ve getirmeye devam etmektedir. Ancak bunun yanı sıra engelli doğanlar veya sonradan engelli duruma düşenler de vardır.

Özür ile engel kelimesinin eş anlamlı olduğunu savunan bilim adamları engelliliği; bireyin yaşadığı sürece yaş, cins, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak oynaması gereken rollerindeki yetersizliği şeklinde tanımlamışlardır.⁷ Biz de engel ile özür kelimesinin eş anlamlı olduğunu kabul etmekle birlikte, şu anda daha çok kabul görmesinden dolayı “engel” kelimesini kullanmayı tercih etmekteyiz.⁸ Engellilerin bir grubunu teşkil eden “Hadislerde Görme Engelliler” konusu, makalenin boyutunu aşmaması için asıl olarak Kütüb-i tis’a⁹ hadisleri çerçevesinde tetkik edilecek, ancak yer yer başka hadis kaynaklarından da yararlanılacaktır. Bu cümleden olarak öncelikle görme engellileri ilgilendiren kavramlar ele alınacaktır.

1. Görme Engellilerle İlgili Kavramlar

Engelliler, engellilik türlerine göre fizikî, zihni, ruhsal özellikleri

¹ Tîn, 95/4.

² Âl-i İmran, 3/6.

³ İnfitar, 82/8.

⁴ Rum, 30/22.

⁵ Hucurat, 49/13.

⁶ Kamer, 54/54.

⁷ Yahya Özsoy, “Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar ve Özel Eğitim”, *Özel Eğitime Giriş* (Ed: Yahya Özsoy, Mehmet Özyürek, Süleyman Eripek), Karatepe Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1989, s. 6.

⁸ Dünya Sağlık Örgütü 1980 yılında özürüllüğü (disability), organ yetersizliği olup, bireysel düzeydeki bozukluklar; engelliliği (handicap) de, kişinin özürüllük nedeniyle toplumsal seviyede yaşantısını yerine getirememesi durumu şeklinde tanımlamıştır. Şafak S. Karamehmedoğlu, “Rehabilitasyon Açısından Özürüllüğün Epidemiyolojisi”, *Tıbbi Rehabilitasyon*, (Ed: Hasan Oğuz), Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti, İstanbul 1995, s. 18. Efe’ye göre özürüllük ise daha kalıcı bir durumu betimlerken, engellilik ortadan kaldırılabılır bir durumu ifade eder gibidir. Adem Efe, “Engelli Birey ve Ailelerinin Sorunları, Toplumdan Beklentileri ve Din (Isparta Spastik Çocuklar Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi Örneği)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006/1, S. 16, Isparta, s. 169-198.

⁹ İmam Mâlik *Muvatta*, Ahmed b. Hanbel *Müsned*, Buhârî ve Müslim’in *el-Câmiu’s-Sahihleri*, Dârimî, Ebû Davûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce’nin *Sünenleri* olmak üzere dokuz kitap Kütüb-i Tis’a adını almaktadır.

yönünden; süregelen hastalığı olanlar ve birden fazla engeli olanlar diye beş ana grupta sınıflandırılabilir. Fizikî engelli olanlar da görme, işitme, ortopedik ve konuşma engelli olmak üzere dört kısımda değerlendirilir. Bunlardan konumuzu ilgilendiren görme engellilerdir. Görme engelliler kavramı, hem hakikî hem de mecâzî ve manevî anlamlarıyla incelenebilir. Ancak burada makale boyutunu aşmamak için sadece hakikî anlamı olan boyutu incelenecek, yer yer manevî ve mecâzî yönüne de atıf yapılacaktır. Öncelikle görme engelliler ile ilgili kullanılan kavramlar ele alınacaktır.

1.1. Ekmeh

Lügatte “**ekmeh**” kelimesi Arapça (**k-m-h**) kökünden gelmekte, çoğulu “kümhün” olup sıfat-ı müşebbehedir. Anadan doğma kör¹⁰ anlamına gelmektedir. Bu kelime günümüzde “**Total kör**” ifadesi ile karşılanmaktadır. Total kör, bütün düzeltmelere rağmen görme kaybı % 10’dan aşağı olup hem normal hayat hem de eğitim-öğretim çalışmalarında görme gücünden yararlanması mümkün olmayanlardır.¹¹ Diğer bir deyişle renk, ışık vb. hiçbir algısı olmayanlardır.¹²

1.2. A‘mâ

“**A‘mâ**” kelimesi, sözlükte Arapça (**a-m-y**) kökünden gelmekte, çoğulu “umyün” olup sıfat-ı müşebbehedir. Gözleri sonradan kör olan, basîretsiz, kalbi, idrâkî kör¹³, câhil¹⁴ anlamlarına gelmektedir. Bu kelime, sadece baştaki gözlerin değil, kalb ve gönül gözünün de körelebileceğini ve bunun belki de ötekenden daha kötü olabileceğini de ifade etmektedir.

1.3. Darîr-Darâra

“**Darîr**” kelimesi Arapça (d-r-r) kökünden gelmekte, çoğulu “**edirrâ**” olup sıfat-ı müşebbehedir. Gözü kör, zarara uğrayan, hasta¹⁵ anlamlarına gelmektedir. İbn Abdilberr (463/1070-1) gözünde perde olup iyi göremeyene “az gören (darîru’l-basar)” ifadesini kullanmaktadır. Hatta böyle olanlara tavuk karası da denebilir.¹⁶

¹⁰ İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrer b. Ali b. Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I-VI, Dâru'l-Maârif, ts., V, 3933. İbnü'l-A‘rabî kelimeyi, gündüz görüp gece göremeyen şekilde manalandırmıştır. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, V, 3933.

¹¹ Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, *Özel Eğitimle İlgili Kanun ve Yönetmelikler*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1986, md. 6.

¹² *Çağdaş Toplum Yaşam ve Özürlüler*, I. Özürlüler Şûrası, Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 355.

¹³ Fîrûzâbâdî, Ebû Tâhir Muhammed b. Ya‘kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu'l-Muhît*, Beyrut 1407/1987, s. 1397.

¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV, 3115-6.

¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV, 2573.

¹⁶ Aynî, Bedrûddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-Kâri fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut ts., V, 193; Kastallânî, Ebû'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *İrşâdü's-sârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut ts., II, 38.

“**Darâra**” kelimesinin diğer anlamları da; mala ve nefislere isabet eden noksan ve hasar, ziyan,¹⁷ gözün gitmesi, körlüktür.¹⁸ Nitekim kelime Hz. Berâ'nın rivayet ettiği hadiste; “İbn Ümmi Mektûm körlüğünü (darâra) şikâyet etmek üzere geldi”¹⁹ şeklinde geçmektedir.

1.4. Mekkûf-Keffif

“**Mekkûf**” kelimesi Arapça (k-f-f) kökünden gelmekte, çoğulu “mekâfîf” olup ism-i mef’ûldür. Çoğulu “**ekiffâ**” olan “**Keffif**” kelimesi de “**Darîr**” ve “**A’mâ**” anlamlarında²⁰ kullanılmaktadır. Dolayısıyla gözleri sonradan kör olan, zarara uğrayan, hasta, basîretsiz, kalbi, idrâki kör, câhil anlamlarına gelmektedir.

1.5. A’sâ-Aşâ-Aşâve

“**A’sâ**” kelimesi, sözlükte Arapça hem (a-ş-v) hem de (a-ş-y) kökünden gelmekte, çoğulu “uşvün” olup sıfat-ı müşebbehedir. Gece körü, zayıf görüşlü²¹; “**Aşâ ve Aşâve**” kelimeleri de aynı kökten gelip, gece ve gündüz körlüğü veya yalnız gece körlüğü, az görme²² anlamlarına gelmektedir.

Günümüz literatüründeki yasal tanıma göre iki tür görme engelli vardır. Birincisi, “total kör/görme engelli”; tüm düzeltmelerle birlikte olağan görme gücünün 1/10'una yani teknik tabiriyle 20/200'lük görme keskinliğine ya da daha azına sahip olan, görme alanı yirmi derecelik açıyı aşmayan kişilere denir. 20/200'ün anlamı; görme yetersizliğinden etkilenen kişinin, 6 metreden görebildiğini, normal görme gücüne sahip olan kişinin 60 metreden görebilmesidir.²³ Görüldüğü gibi, görme engelli olarak tanımlanan kişi, nesnelere karaltılar halinde ya da nesnelere bir bölümünü görebilen ya da hiç göremeyen total kör/görme engelli anlamına gelir.

İkincisi, “az görenler” dir ki; bütün düzeltmelere rağmen kaybı % 10-30 arasında olanlar ve özel birtakım araç ve yöntemler kullanmadan hem normal hayatında hem de eğitim-öğretim çalışmalarında görme gücünden yararlanması mümkün olmayanlardır.²⁴ Başka bir deyişle; tüm düzeltmelerle birlikte görme keskinliği 20/70 ile 20/200 arasında olan kişilere denilmektedir. Bunun anlamı, normal gören kişinin 21 metreden görebildiğini, az gören 6 metreden

¹⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV, 2573.

¹⁸ Fîrûzâbâdî, *el-Kamûs*, 550.

¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV, 2573.

²⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, V, 3903; İbrahim Mustafa, Ahmed Hasan ez-Zeyyat, Hâmid Abdülkadir, Muhammed Ali en-Neccar, *el-Mu'cemü'l-Vasît*, Çağrı Yayınları, İstanbul ts., s. 798.

²¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV, 2960.

²² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV, 2959.

²³ Mehmet Özyürek, “Görme Özürlüler”, *Özel Eğitime Giriş*, 29-30.

²⁴ Özyürek, “Görme Özürlüler”, *Özel Eğitime Giriş*, 26; Ali Seyyar, *Özürlü Olmamak İçin Nelere Dikkat Etmeli?, Özürlü Çocuğu Olanlar Neler Yapmalı?* Türdav Yayınları, İstanbul 2001, s. 25.

görebilmektedir. Ayrıca görme engellilerin eğitim tanımları da vardır. Buna göre; total kör/görme engelli: Görme yetersizliği çok ağır derecede olup, öğretimini dokunarak okuduğu kabartma yazıyla (Braille) veya konuşan kitapların kullanılmasına ihtiyaç duyan kişidir. Az gören ise, büyüteçlerle normal puntolu ve büyük puntolu yazılı materyali okuyabilen kişilerdir.²⁵

Demek oluyor ki, görme engellilerin fizikî ve mecâzî ve manevî olarak görememe, eğitim alabilme durumlarına göre farklı tanımları yapılmaktadır. Bu farklı kavramlar ve tanımlar göz önünde bulundurularak öncelikle Kur'an'daki görme engelliler ele alınacaktır.

2. Kur'an'da Görme Engelliler

Kur'an'da dünya ve ahiret hayatı ile ilgili görme engellilik 51 âyette geçmektedir. Bunlardan 20'si fizikî, 24'ü mânevî, 7'si de hem fizikî hem de mânevî anlamda olduğu ifade edilebilir.

2.1. Fizikî Görme Engelliler

Fizikî körlük; gözlerin görme özelliğini kaybetmesidir. Yirmi âyette fizikî anlamda görme engellilerden söz edilmektedir. Bunlardan onikisi görme engellilere itibar etme²⁶, ikisi onlara günah ve zorunluluk olmaması²⁷, ikisi Hz. İsa'nın Allah'ın izniyle onları tedavi etmesi²⁸ ile üç ayette Hz. Yakub'un görme özürlü olan gözlerinin tedavisi²⁹ ve bir ayette³⁰ de körlüğün sıkıntı olması ile ilgili olarak zikredilmiştir.

İtibar etme ile ilgili; Hz. Peygamber'in, söz dinleyip arınmak, verilen öğütlerden yararlanmak üzere gelen görme engelliye³¹ surat asıp, karşılığında arınmak istemeyen, kibirli zenginlerle ilgilenmemesini îkaz eden âyetler vardır. Bu âyetler, özel olarak görme engellilerin ve genel olarak tüm engellilerin haklarına ve onlara gerekli ilginin gösterilmesi gerektiğine dikkat çekmek için³², Hz. Peygamber'in eşi Hz. Hatice'nin dayıoğlu Abdullah b. Ümmi Mektûm'un

²⁵ Özyürek, "Görme Özürlüler", *Özel Eğitime Giriş*, 30.

²⁶ Abese, 80/1-12.

²⁷ Nur, 24/61; Fetih, 48/17.

²⁸ Âl-i İmrân, 3/49; Mâide, 5/110.

²⁹ Yusuf, 12/84, 93, 96.

³⁰ Kamer, 54/37.

³¹ Abdullah b. Ümmi Mektûm olup ismi Amr b. Kays b. Zâide, Amr b. Ümmi Mektûm, Abdullah b. Ümmi Mektûm ve Abdullah b. Zâide diye anılmaktadır. Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ et- Tirmizî, *es-Sünen*, thk. İbrahim Atve İvad, 2. Baskı, Medine 1395/1975, 48/Tefsîru'l-Kur'an, no: 3031. Annesinin ismi Âtike'dir. İbn Hacer, Şihâbüddîn Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut 1411/1991, IX, 137; Aynî, *Umdetü'l-Kâri*, XVIII, 186. İbn Ümmi Mektûm Kadisiye savaşında şehid olmuştur. Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, I-X, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1977, III, 21-2; Abdullah Aydınlı, "İbn Ümmü Mektûm", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1999, XX, 434-5.

³² Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul ts., VIII, 5575.

adı verilmeden “a’ma/görme engelli”³³ diye geçmektedir. Hatta Rasûlullah (s), bu sûre indikten sonra ona ikram etmiş, onunla konuşmuş, hal ve hatırını sorduğu bir sohbet; “Merhaba ey kendisi yüzünden Rabbimin beni uyardığı kimse, benden bir isteğin var mı?” diyerek³⁴ ona gerekli itibarı göstermiştir.

Aslında bu hatırlatma ve uyarı sadece Hz. Peygamber’e değil, onun şahsında bütün ümmetine, evde anne, baba ve kardeşlere; komşuya, akrabaya, sokaktaki vatandaşa, okuldaki arkadaş, öğretmen ve idarecilere kısaca engellilerle ilişkisi olan bütün insanlardır.

Görme engellilere günah ve zorunluluk olmaması ile ilgili âyetler de vardır. Zira Yüce Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemeyiz.³⁵ Bu bağlamda görme engelliler ancak güçlerinin yettiği şeylerden sorumlu olup yapamadıkları hususlardan günahkâr olmazlar. Allah savaşa katılma esnasında kendilerine teslim edilen evlerden yemek yiyebilmeleri konusunda, “Görme engelliye güçlük (darlık ve günah) yoktur”³⁶ buyurmaktadır. Âyet, Said b. Müseyyeb’in (93/711-712) rivayetine göre; Müslümanlar savaşa çıkarlarken evlerinin anahtarlarını (veya hazinelerini) savaşa gidemeyen görme, ortopedik engellilere, hastalara ve akrabalarına teslim ederler ve onlara da emanet ettikleri evlerinden yemelerine izin verirlerdi. Ancak “Mallarınızı aranızda haram sebeplerle yemeyin”³⁷ ayeti inince engelliler kendilerine teslim edilen evlerden yemek yemeye çekinmişlerdi. Engellilerin bu çekinceleri üzerine Nûr sûresinin 61. âyeti nâzil olmuştur.³⁸ Dolayısıyla bu âyette savaşa katılamayan görme engellilere, kendilerine emanet edilen evlerden yemek yemelerinde bir sıkıntı ve günah olmadığı ifade edilmiştir.³⁹

Aynı şekilde Allah Teâlâ cihadın fazileti ile ilgili âyetler⁴⁰ indiğinde, görme engelli İbn Ümmi Mektûm Rabb’inden özrünü beyân eden âyet indirmesini istemiş, “Özürlü olanlar hariç”⁴¹ kısmı nâzil olmuştur.⁴² Dolayısıyla

³³ Abese, 80/2. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Abese, 80/1-12.

³⁴ Beydâvî, Ebû Saîd Abdullah b. Ömer, *Envârü’t-Tenzil ve Esrârü’t-Te’vil* (Kitabü Mecmûatin mine’t-Tefâsir içinde), I-VI, Beyrut ts., VI, 456; Yazır, VIII, 5570-1.

³⁵ Bakara, 2/286.

³⁶ Nur, 24/61; Fetih, 48/17. “Görme ve ortopedik engelliye, (süreğen) hastaya güçlük (vebal) yoktur.” Metni aynı olan Fetih 17. ayet ise görme engellilerinin savaşa katılma zorunluluğunun olmadığını vurgulamaktadır. Neseî, Ebû’l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseî, *Medârikü’t-tenzil ve Hakâiku’t-te’vil*, (Kitabü Mecmûatin mine’t-Tefâsir içinde), Beyrut ts., VI, 15.

³⁷ Nisa, 4/29.

³⁸ Neseî, *Medârik*, IV, 418.

³⁹ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’an*, I-XX, Beyrut 1965, V, 152. Konu ile ilgili farklı rivayetler için bkz. Emine Gül, *Kur’an’da Engelliler*, Akis Kitap, İstanbul 2005, s. 45-6.

⁴⁰ Nisa, 4/95-6.

⁴¹ Nisa, 4/95.

bu âyetle görme engellileri de içine alan tüm engelliler cihada katılma zorunluluğundan muaf tutulmuşlardır.

Diğer taraftan Kur'ân'da görme engellilerin tedavi edilmeleri ile ilgili âyetler de vardır. Bu cümleden olarak, iki âyette Hz. İsa'nın Allah'ın izni ile doğuştan görme engellileri iyileştirdiği bildirilmekte⁴³; üç ayette de Hz. Yakub'un görme engelli olan gözlerinin tedavisi⁴⁴ zikredilmektedir. Âyetlerde Hz. İsa'nın mucize kabilinden gözleri iyi etmesi, aynı şekilde Hz. Yakub'un görmeyen gözlerinin, oğlu Hz. Yusuf'un gömleğini sürmesi ile iyileşmesi bu hastalığın tedavi edilebilir olduğuna işaretir diye yorumlamak da mümkündür. Nitekim günümüz Tıp ilmi katarakt sebebiyle görme engellileri iyileştirebilmektedir. Bu cümleden olarak gelecekte her türlü körlüğün tedavi edilebileceği⁴⁵ düşünülebilir.

Yine Kur'ân'ın bir âyetinde Yüce Allah'ın Hz. Lût'a (a), güzel delikanlılar şeklinde görünen misafir meleklerden murad almaya kalkan azgın kavmin gözlerini kör etme şeklinde azaba düçar ettiği⁴⁶ bildirilerek görme engelliğin sıkıntı olduğu ifade edilmiştir.

2.2. Mecâzî ve Mânevî Körlük

Kullanımda mecâzî, anlam olarak mânevî körlük, aslında gözlerin varlıkları görememesi değil, insanların gerçekleri görememesi yani “kalp körlüğü/basiretsizlik”dir.

Yüce Allah “a‘mâ” kelimesini, müşrik, kâfir ve münafıkların vasıfları ve kalp gözlerinin körlüğü ile ilgili olarak, “(Onlar) sağır, dilsiz ve körlerdir”⁴⁷ mahiyetindeki âyetlerde hakikate karşı duyarsız mânevî körler⁴⁸ anlamında kullanmıştır.

⁴² Beydâvî, *Envârü't-Tenzil*, II, 144; Hâzin, Alâeddîn Ali b. Muhammed el-Hâzin, *Lübâbü't-te'vil fi Meâni't-tenzil*, (Kitabü Mecmûatin mine't-Tefsîr içinde), I-VI, Beyrut ts., II, 144.

⁴³ Âl-i İmrân, 3/49; Mâide, 5/110.

⁴⁴ Yusuf, 12/84, 93, 96. “Gözleri ağardı” ifadesi, “görme gücü zayıfladı” veya “gözleri kör oldu” şeklinde açıklanmıştır. Beydâvî, *Envârü't-Tenzil*, III, 444. Ayrıca Neseî, “anlayış küt oldu” manasına geldiğini de ifade etmiştir. *Medârik*, III, 444.

⁴⁵ İsmail Karagöz, *Ayet ve Hadisler Işığında Engelliler*, DİB Yayınları, Ankara 2005, s. 20.

⁴⁶ Kamer, 54/37.

⁴⁷ Bakara, 2/18, 171. Ayrıca diğer âyetler için bkz. Bakara, 2/7; Mâide, 5/71; En'âm, 6/46, 104; A'râf, 7/64; Ra'd, 13/19; İsrâ, 17/97; Tâhâ, 20/124-5; Furkan, 25/73; Neml, 27/66; Kasas, 28/66; Fussilet, 41/17, 44; Muhammed, 47/23.

⁴⁸ Mecâzî ve mânevî körlükle ilgili diğer âyetler için bkz. Mâide, 5/71; En'âm, 6/104; A'râf, 7/179; Yûnus, 10/43; İsrâ, 17/72; Hac, 22/46; Furkan, 25/73; Neml, 27/81; Kasas, 28/66; Rûm, 30/53; Zuhuf, 43/40. Ayrıca Yüce Allah kâfirleri ölümlere ve sağırlara benzetmek suretiyle onları ölü ve sağır diye de nitelendirerek sağırlar kelimesini de fizikî anlamda kullanmamıştır. Neml, 27/80. Geniş bilgi için bkz. Bedruddin ez-Zerkeşî, *el-İcâbe li irâdî mâ'stedrekethu 'A'îşe 'alâ's-sahabe*, Hz. Aişe'nin Sahabeye Yöneltiği Eleştiriler, trc. Bünyamin Erul, Ankara 2000, s. 81.

Dolayısıyla Kur'an'da manevî körlük; dünyada îman etmeyen insanların ilâhî gerçekleri anlamamaları, görememeleri, duyamamaları ve konuşamamaları, kıyamet günü de aynı şekilde olup delil ile konuşamamaları bağlamında geçmektedir. Demekki asıl felaket, kalp gözünün, basîretin kör olmasıdır. O göz dünyada kör oldu mu ahirette de kör olur. Dünyada dosdoğru yolu göremeyen, ahirette de kurtuluş yolunu göremeyecektir. Buna karşın fizikî göz kör olsa da kalp gözü kör değilse ahirette herhangi bir zararı olmaz.

Öte yandan Kur'an'da hem fizikî, hem de mecâzî ve mânevî körlük anlamına gelebilecek âyetlerin varlığına da şahit olmaktadır. Nitekim görme engelli, kâinattaki mevcûdâtı göremezken, sağlıklı gözlere sahip insan görebilmektedir. Dolayısıyla aralarında fark olduğu apaçık ortadadır. Yüce Allah, kâfirler ile mü'minlerin durumunu görme ve işitme engelli ile gören ve işiten insanlara benzetmektedir: "Bu iki zümrenin durumu kör ve sağır ile gören ve işitenin durumu gibidir. Bunlar hiç birbirlerine denk olurlar mı?"⁴⁹ Bu cümleden olarak, Allah Teâlâ, "De ki: Hiç gözü görmeyen ile gören bir olur mu?"⁵⁰ âyetine, kendisi "Gözü görmeyen ile gören bir olmaz"⁵¹ şeklinde cevap vermiştir. Bu âyetlerde görme engellileri içine alan bir mukayese ve teşbih yapılmaktadır. Yoksa fizikî anlamda göremeyenlerin aşağılanması söz konusu değildir.

Kur'an'da görme engelliler konusu kısaca ele alındıktan sonra hadislerde görme engelliler tetkik edilecektir.

3. Hadislerde Görme Engelliler

Rasûl-i Ekrem'in döneminde, gerek hastalık gerekse savaşların ok ve mızrak gibi delici âletlerle yapılmasından dolayı, toplumda görme engellilerin oldukça fazla olduğu rivayet edilmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in hadislerinde daha çok görme engellilerle ilgili bilgiler yer almıştır. Bu rivayetler konu başlıklarına göre ele alınacaktır.

3.1. Engellilik-İmtihan-Sabır İlişkisi

Yüce Allah, şükreden kullarıyla sabreden kullarını⁵² ortaya çıkarmak için, hem verdiği nimetlerle hem de vermedikleriyle kullarını imtihan eder.

⁴⁹ Hûd, 11/24.

⁵⁰ En'am, 6/50; Ra'd, 13/16.

⁵¹ Fâtır, 35/19. Kâfirle mü'min ya da âlimle câhil kastedilmiştir. Neseî, *Medârik*, V, 183. Ayrıca bkz. Mü'min, 40/58. Ayrıca diğer âyetler için bkz. Bakara, 2/20; Yâsin, 36/66.

⁵² Yüce Allah'ın sabredenleri müjdelediği pek çok âyet vardır. Mîsal olarak bkz. Bakara, 2/45, 153, 155; Âl-i İmran, 3/120, 125, 200; Enfal, 8/46; Hûd, 11/11; Yusuf, 12/18; Ra'd, 13/22; Nahl, 16/96, 110; Furkan, 25/75; Lokman, 31/17; Zümer, 39/10; Fussilet, 41/35; Tur, 52/48; Müzzemmil, 73/10; Müddessir, 74/7.

Verilene şükreden, kendisinden geri alınana da sabreden bir mü'min, her iki durumda da imtihanı kazanma imkânına sahiptir.⁵³

Yüce Yaratıcı'nın dünyada kulunu imtihan etmesi ona kızmasından değil, ya ondan kötü bir şeyi def etmesinden yahut günahlarına kefarete olsun diye veyahutta derecesini yükseltmek içindir. Ancak O'nun rızasına uygun olursa maksat hâsıl olur.⁵⁴

Ebû Hüreyre, kulların sabır ve şükür bakımından nasıl imtihan edildiklerini Hz. Peygamber'in İsrâîloğulları'nda yaşanan abraş (alaca tenli), kel, görme engelli üç kişinin durumlarını uzunca anlattığı misalde, imtihanı görme engellinin kazandığını rivayet etmiştir.⁵⁵ Bu cümleden olarak, abraşlık ve saç dökülmesi fizyolojik, körlüğün ise hârici bir sebepten de ileri gelebileceğinden dolayı bu engelliler içinde tabiatı en ziyade selâmete yakın olanlarının görme engelliler⁵⁶ olduğu sonucu çıkarılabilir.

Dolayısıyla ebedî bir saadeti kazanma hedefiyle gönderilen insanoğlunun imtihan yeri olan bu dünyada her şey, hikmet perdesi altında cereyan etmektedir. Bu dünyada iyiyle kötü, müspet ile menfî, acıyla tatlı, hayırla şer iç içedir. Demekki insanın sahip olduğu veya olamadığı her şey bir imtihan vesilesidir. Yüce Allah “*Andolsun kesinlikle sizi biraz korku, açlık, biraz da mallardan, canlardan ve mahsüllerden yana eksiltme ile imtihan edeceğiz. Sabredenleri müjdele*”⁵⁷ buyurmaktadır. Canlardan eksiltmenin muhtevasına engellilerin gireceği âşikârdır.⁵⁸

⁵³ Hz. Peygamber, “Mü'minin işine şaşarım. Gerçekten onun bütün işleri hayırdır. Bu mü'minden başka hiçbir kimsede yoktur. Kendisine varlık isabet ederse şükreyler, bu onun için hayır olur. Darlık isabet ederse sabreyler, bu da onun için hayır olur” buyurmuştur. Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, I-III, İstanbul 1413/1992, 53/Zühd ve Rekaik (13), no: 64.

⁵⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XI, 255; Aynî, *Umdetü'l-Kâri*, XXI, 215-6; Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, VIII, 346; Mübârekfûrî, Ebû'l-Ulâ Muhammed Abdurrahman b. Abdirrahim el-Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî bi-Şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, (I-II Mukaddime) I-X+I, Beyrut ts., VII, 69; Babanzâde Ahmed Naim, Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I-XII+I, Ankara 1978, XII, 67.

⁵⁵ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VIII, İstanbul 1979, 83/Eymân ve'n-Nuzûr 8; 60/Enbiya 51; Müslim, *Sahîh*, 53/Zühd ve Rekâik 10. Burada konuyu ifade eden “hadîsü abraşa ve akraa ve a'mâ fi benî İsrâîle” adında bir bab vardır. Buhârî, *Sahîh*, 60/Enbiya 51. Ayrıca hükümdar, sihirbaz, sihri öğrenen çocuk ve rahibin imtihanını anlatan Hz. Peygamber hadisi için bkz. Müslim, *Sahîh*, 53/Zühd ve Rekâik (17), no: 73.

⁵⁶ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, XI, 433-4.

⁵⁷ Bakara, 2/155. Konu ile ilgili diğer âyetler için bkz. En'am, 6/165; Tevbe, 9/126; Hûd, 11/7; Kehf, 18/7; Enbiya, 21/35; Ankebut, 29/2; Mülk, 67/2; İnsan, 76/2.

⁵⁸ İmam Şâfiî, canlardan eksiltmeyi hastalıklar olarak ifade etmiştir. Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I, 227; Hâzin, *Lübâbü't-te'vil*, I, 227. Ayrıca nefislerden eksiltmenin ölmek, öldürmek, hastalık ve ihtiyarlıkla olabileceği de belirtilmiştir. Neseî, *Medârik*, I, 227; Firûzâbâdî, Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb el-Firûzâbâdî, *Tenvîru'l-mikbâs min Tefsiri İbn Abbas*, (*Kitabü Mecmûatin mine't-Tefâsir* içinde), I-VI, Beyrut ts., I, 227.

Görme engellilerin imtihan edilmesi konusunda, onlara verilecek mükâfâtlarla ilgili rivayetler olduğu gibi, eziyet verenlere ceza verilmesiyle ilgili hadisler de vardır. Bu cümleden olarak Osman b. Huneyf’in nakline göre; görme engelli veya çok az gören bir adam, Hz. Peygamber’e (s) gelerek: “Benim için Allah'a duâ et, bana afiyet versin. (Gözümü sıhhata kavuştursun)” diye dilekte bulunur. Hatta başka bir rivayette, yanında kendisini elinden tutarak götürcek kimsenin olmadığını, bu durumun ise kendisi için çok meşakkatli olduğunu söylemektedir.⁵⁹ O zaman Hz. Peygamber şöyle tavsiyede bulunur: “Öyleyse git, güzel bir abdest al, sonra iki rekât namaz kıl, akabinde şöyle dua et: “Allah’ım! Rahmet Peygamber’in Muhammed vasıtası ile sana yöneliyor ve senden istiyorum. Ey Muhammed! Gözlerimin açılması için seninle Rabbim’e yöneliyorum. Ya Rabbi! Onun şefaatinin benim hakkımda kabul eyle ve benim de kendim için yaptığım duayı kabul et.” Osman b. Huneyf’in dediğine göre; bu zat gider, onlar daha Hz. Peygamber’in huzurundan ayrılmadan o kişi tekrar gelir. Bir de bakarlar ki gözleri iyileşmiş.⁶⁰

Bu hadisten, öncelikle engelin kaldırılması için çaba sarf edilmesi gerektiği, ikincisi sabrederek cennete girmek istemeleri anlaşılmaktadır. Demek ki insanın dünyayı görmeyi istemesi ve kimseye muhtaç olmadan ve hiç kimseyi rahatsız etmeden yaşama isteği, insanın en büyük arzusudur. Günümüzde teknik ilerlemiş, tıp ilmi gerçekten büyük mesafeler kat etmiştir. Öncelikle ondan faydalanmak gerekmektedir.

Ebû İshak, Zeyd b. Erkam’ın gözü ağrıdığında kendisini ziyarete gelen Hz. Peygamber’in, “Eğer görme yetisini yitirir de, sabredersen ve Allah’tan sevab umarsan, senin sevabın cennet olur”⁶¹ buyurduğunu rivayet etmiştir. Hadîs, göz ağrısından ötürü hasta ziyareti yapılmasına ve görme yetisini yitirenin sabrettiği takdirde cennet mükâfatı kazanacağına delil olmaktadır.

⁵⁹ Zekeriya Güler, “Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri”, *Tasavvuf*, Yıl: 4, S. 10, Ankara 2003, s. 59.

⁶⁰ Tirmizî, *Sünen*, 49/Da’avat 119, no: 3578; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvîni, es-*Sünen*, I-II, thk. Muhammed Fud Abdülbâki, Dâru İhyâi’l-kütübi’l-Arabiyye, ts., 5/İkâmetü’s-Salât 189, no: 1385; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed, *Delâilü’n-Nübüvve ve Ma’rifetü Ahvâli Sâhibi’s-Şerîa*, I-VII, thk. Abdülmü’î Kal’acî, Beyrut 1985, VI, 167-8. Ebû İshak hadisin sahih olduğunu söylerken, Tirmizî rivayetin, hasen sahih garib olduğunu, ancak Hatmî adındaki Ebû Câfer versiyonu ile bilindiğini ifade etmiştir. Geniş bilgi için bkz. Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretileri*, DİB Yayınları, Ankara 2000, s. 271-2. Hz. Peygamber’in buradaki tevessül şekliyle başka insanlara da şâmil olacak şekilde yeni bir uygulama tavsiye etmiş olabileceği belirtilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Güler, “Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri”, 57-61.

⁶¹ Buhârî, *Edebü’l-Müfred*, trc. ve şrh., A. Fikri Yavuz, *Ahlâk Hadisleri*, I-II, Alperen Yayınları, Ankara 2002, bab, 245, h. no: 532 (I, 478).

Konuyla ilgili başka bir örnek, Ebû Süfyan'ın, gözünün birini kaybettiği Taif seferinde Hz. Peygamber'in kendisine, “gözünün iâdesine dua etmesini mi yoksa cenneti mi istemesi” dileğine, “cenneti istediğini belirten⁶² rivayetidir.

Aynı şekilde görme duyusunu yitirenlerin fazileti ile ilgili Enes b. Mâlik'in (r) Hz. Nebî'den rivayet ettiği kudsî hadise göre Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Ben kulumu, -iki gözünü kastederek- iki sevgiliyle imtihan ettiğimde o şikâyet etmeyip sabrederse⁶³, onlara karşılık olarak ona cenneti veririm.”⁶⁴ Dolayısıyla hadis, insanlara göre gözün, duyu organlarının en sevimli ve şerefli olup hayır ve şerrin kendileriyle tanındığı ve onlara göre hareket edildiği şeklinde değerlendirilmiştir. Ayrıca hadisin açıklanmasında görme engelli kişilerin “sâbıklarla”⁶⁵ beraber yahut azap görmeden cennete gireceği vurgulanmıştır. Zira görme engellilerin en büyük belâya dâçar oldukları ifade edilmiştir.⁶⁶ Aslında makbûl olan sabır, olayın ilk meydana geldiği zamanda yapılandır. Sonraki yapılanlar, zorunlu olarak dayanılması, katlanması ve tahammül edilmesi gerekenlerdir. Ayrıca cennetin verilmesi en büyük karşılık olarak belirtilmiştir. Zira görme ile lezzete ulaşma dünyada son bulur. Halbuki cennetle lezzete ulaşma ebedîdir.

Zeyd b. Erkam'ın, “Bir kulun, din nûrundan mahrumiyeti ve dinsizlik felâketi bir tarafa bırakılırsa, görme engellinin felâketinin bütün imtihanların en şiddetlisi olduğu ve bu görme mahrumiyetinin acısına Allah'a kavuşana kadar sabredip şikâyet etmeyen kimsenin Rabbına hesapsız ve sorgusuz kavuşacağı”⁶⁷

⁶² İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber, *el-İstîâb fî Esmâi'l-Ashâb*, I-IV, Mısır 1358/1939, II, 183-4; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, I-IV, Mısır 1358/1939, II, 172-3. Ebû Süfyan, Yermük savaşında da ikinci gözünü kaybederek görme engelli olmuştur.

⁶³ Yüce Allah, “Ancak sabredenlere ödülleri hesapsız verilecektir” buyurmuştur. Zümer, 39/10.

⁶⁴ Buhârî, *Sahîh*, 75/Merdâ 7; Tirmizî, *Sünen*, 37/Zühd 57, no: 2400-1. Tirmizî, bu konuda rivayet edilen Ebû Zilâl-Enes b. Mâlik tarîkının hasen garib, aynı anlamdaki Ebû Hüreyre tarîkının ise hasen sahîh, Ebû Zilâl isminin de Hilâl olduğunu açıklamıştır. Ayrıca bu râvi görme engelli olup cumhura göre zayıf olarak kabul edilmiş, Buhârî de sadece onun bu rivayetini mutabaat olarak kullanmıştır. Geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XI, 256; Aynî, *Umdetü'l-Kâri*, XXI, 216; Kastallânî, *İrsâdü's-Sârî*, VIII, 346.

⁶⁵ Sâbık: “Kur'an'da, iman ve amelde öne geçen, rûhî olgunluğa ermiş, Allah'a yakın kimseler hakkında kullanılan bir terimdir.” Hasan Akay, *İslâmî Terimler Sözlüğü*, İşaret Yayınları, İstanbul 1995, s. 401.

⁶⁶ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, VII, 68-9.

⁶⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XI, 255; Aynî, *Umdetü'l-Kâri*, XXI, 215; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, VII, 70; Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, IV-XII+I, DİB Yayınları, Ankara 1978, XII, 67. Ayrıca Câbir'in rivayet ettiği zayıf bir hadiste Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: “Dünyada sağlıklı olan kişiler kıyamet günü belâya uğrayanlara hesap vermemek gibi çok güzel karşılık verildiği zaman şöyle temenni ederler: Keşke ahirette böyle güzel karşılık bulmaları için

rivayetinde de görme engellinin felâketinin derecesi ve uhrevî mükâfatı ortaya konulmuştur.

Hz. Peygamber, görme engellilere eziyet edenlerle kötü davrananları, onların yoluna engel olanları kınamıştır.⁶⁸ İbn Abbas'ın rivayetine göre de, Rasûlullah (s) şöyle buyurmuştur: “Görme engelli yolundan yanlış yöne sevkedene Allah lânet etsin.”⁶⁹ Her iyiliğin bir sevabı olduğu gibi, buna karşı her kötülüğün de bir günahı vardır. Yolunu seçemeyen bir görme engelli yoldan saptırmanın, bir eziyet ve kötülük olduğu, böyle bir kötülük işleyenin kınandığı, dolayısıyla Allah Teâlâ'nın rahmetinden uzak kalacağı ifade edilirken; aksine görme engellilerin ellerinden tutup onlara yol göstermenin ve yardım etmenin sevab, mükâfatının da büyük⁷⁰ olacağı belirtilmiştir.

Ayrıca görme engelliliğin sıkıntı olması ile ilgili de bir rivayet vardır. Hz. Aişe'nin nakline göre; Hassan b. Sabit kendisinin huzuruna girmek için izin ister. Mesrûk da Hz. Aişe'ye: Yanına girmek için ona izin verecek misin? diye sorar. Hz. Aişe: “Ona büyük bir azab isabet etmiştir O şiirleriyle Hz. Peygamber’i savunmuştur.” Sözüne devamlı Hz. Aişe, “Hangi azap körlükten daha şiddetlidir” ifadesi ile, Hassan b. Sabit’in gözlerini yitirdiğini kastetmiştir.⁷¹

Netice itibariyle, toplum olarak engellilere Hz. Peygamber’in ahlâkını örnek alarak sevgi, ilgi ve şefkatle davranmak esas olmalıdır. Yine Rasûl-i Ekrem’in tavsiyesi istikametinde, rahatsız edecek bir şekilde engelli kimselere uzun süre bakmak doğru değildir. Sebeplere riayetinin bir kulluk vazifesi olması itibariyle tedavisi mümkün olan her türlü hastalık için tedavi olmak gerekmektedir. Ancak, pek tedavi imkânı olmayan hastalık ve özürlü için, hem kendileri hem aileleri sabırlı davranmak, asla isyan etmemek ve gönülden Allah'a yönelmek en doğrusudur. Bu şekilde davranan inançlı bir insan şu fâni dünyada yaşadığı mahrumiyete bedel, ebedî saadeti adına büyük bir sermaye biriktirmiş olur.⁷²

3.2. Görme Engellilik ve Görme Engelli Sahabîler

Görme duyusunu yitirenlerle ilgili pek çok hadis vardır.⁷³ Hz. Peygamber döneminde yaşayan görme engelli sayısı tam olarak bilinmemekle

kendi derileri dünyada parça parça olsaydı.” Tirmizî, *Sünen*, 37/Zühd 58, no: 2402. Tirmizî, hadisin garib olduğunu, isnadının ancak bu vecihten bilindiğini ifade etmiştir.

⁶⁸ Ahmed, *Müsned*, I, 217, 309.

⁶⁹ Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, bab, 397, h. no: 892 (II, 216).

⁷⁰ Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, II, 216.

⁷¹ Buhârî, *Sahih*, 64/Meğâzî 34, 65/Tefsîru'l-Kur'an sûre Nûr (24) 10; Muslim, *Sahih*, 44/Fedâilu's-Sahâbe (34) no: 155. Geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 428; Aynî, *Umdetü'l-Kâri*, XIX, 88.

⁷² Hasan Yenibaş, http://www.yeniumit.com.tr/konular.php?konu_id=1273&yumit=bolum2&sayi_id=84 (10.02.2011).

⁷³ Bab başlıkları için bkz. “Bâbu fâdli men zehebe basaruhû/Görme duyusunu yitirenlerin fazileti bâbı”, Buhârî, *Sahih*, 75/Merdâ 7; “Bâbu mâ câe fi zehâbi'l-basar/Görme

birlikte, günümüzdeki oranlar dikkate alındığında azımsanmayacak miktarda olduğu söylenebilir.⁷⁴

Sahâbe içinde gözlerini doğuştan, hastalık veya savaşta yaralanmalar sonucu kaybeden görme engelliler mevcuttur. Tespit olunan görme engelli sahâbîler arasında Abbas b. Abdulmuttalib⁷⁵, Abdullah b. Abbas⁷⁶, Abdullah b. Amr b. Âs⁷⁷, Abdullah b. Cahş⁷⁸, Abdullah b. Ebî Evfâ⁷⁹, Abdullah b. Ümmi Mektûm⁸⁰, Hz. Ebû Bekr'in babası Ebû Kuhâfe⁸¹, Ebû Sufyân⁸², Hârîse b. Numan⁸³, İtbân b. Mâlik⁸⁴, Kâ'b b. Mâlik⁸⁵, Habîb b. Fûdeyk⁸⁶, Habbân b. Münkız⁸⁷, Osman b. Maz'ûn⁸⁸, Sa'd b. Ebî Vakkâs⁸⁹, Umeyr b. Adıyy⁹⁰, Câbir

duyusunu yitirenler hakkında bâb", Tirmizî, *Sünen*, 37/Zühd 57, no: 2400-2401. Ayrıca Muhammed b. Ali el-Gassâni'nin, "*Zehâbu'l-Basar*" adında yazdığı kitap için bkz. Kâtib Çelebî, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, *Keşfu'z-Zunûn Esâmi'l-Kütûbi ve'l-Fünûn*, İstanbul 1360/1941, I. 828.

⁷⁴ Türkiye'de görme engelli oranı, Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Devlet İstatistik Enstitüsü işbirliği ile yapılan ve 2002 yılı sonunda kamuoyuna duyurulan "Türkiye Özürlüler Araştırması" sonucuna göre binde 48 olarak tespit edilmiştir.(Tablo16) <http://www.ozida.gov.tr/?menu=arastirma&sayfa=oztemelgosterge> (12.03.2011) Bu orana göre 404,733 kişi görme engellidir.

⁷⁵ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Abdilber, *İstîâb*, III, 94-101; İbn Hacer, *İsâbe*, II, 263; Ali Seyyar, *Yıldızlar Engel Tanımaz Bedensel Özürlü Sahâbîler'in Hayatı*, Aşyan Yayınları, İstanbul 2007, s. 165-177.

⁷⁶ Mâlik b. Enes, el-*Muvatta'*, I-II, İstanbul 1413/1992, 53/Selâm 1, no: 2. Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Abdilber, *İstîâb*, II, 342-9; İbn Hacer, *İsâbe*, II, 322-6; Seyyar, *Yıldızlar Engel Tanımaz*, 178-190.

⁷⁷ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Abdilber, *İstîâb*, II, 338-341; İbn Hacer, *İsâbe*, II, 343-4; Seyyar, *Yıldızlar Engel Tanımaz*, 191-6.

⁷⁸ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Abdilber, *İstîâb*, II, 263-6; İbn Hacer, *İsâbe*, II, 279; Seyyar, *Yıldızlar Engel Tanımaz*, 197-205.

⁷⁹ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Abdilber, *İstîâb*, II, 255-6; İbn Hacer, *İsâbe*, II, 271; Seyyar, *Yıldızlar Engel Tanımaz*, 206-8.

⁸⁰ Kadisiyye savaşında şehid olmuştur. Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Abdilber, *İstîâb*, II, 250-3, 494-5; İbn Hacer, *İsâbe*, II, 516-7; Seyyar, *Yıldızlar Engel Tanımaz*, 209-218.

⁸¹ İbn Abdilber, *İstîâb*, III, 93-4; Seyyar, *Yıldızlar Engel Tanımaz*, 219-222.

⁸² Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Abdilber, *İstîâb*, II, 183-4; İbn Hacer, *İsâbe*, II, 172-3; Seyyar, *Yıldızlar Engel Tanımaz*, 223-232.

⁸³ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Abdilber, *İstîâb*, I, 282-3; İbn Hacer, *İsâbe*, I, 298-9; Seyyar, *Yıldızlar Engel Tanımaz*, 233-239.

⁸⁴ Ahmed, *Müsned*, IV. 43-4, V. 449-450. Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Abdilber, *İstîâb*, III, 159-160; İbn Hacer, *İsâbe*, II, 445; Seyyar, *Yıldızlar Engel Tanımaz*, 240-2.

⁸⁵ Ahmed, *Müsned*, III. 454-462; Buhârî, *Sahîh*, 64/Meğâzî 79. Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Abdilber, *İstîâb*, III, 270-4; İbn Hacer, *İsâbe*, III, 285-6; Seyyar, *Yıldızlar Engel Tanımaz*, 243-258.

⁸⁶ Habîb b. Fûveyk de denilmektedir. İbn Abdilber, *İstîâb*, I, 329-330; İbn Hacer, *İsâbe*, I, 307.

⁸⁷ Dârekutnî, Ali b. Ömer Ebû'l-Hasan ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, I-IV, Thk. Seyyid Abdullah Hâşim, Beyrut 1386/1966, III, 54.

b. Abdillâh b. Amr⁹¹, Hassân b. Sâbit⁹² ve hanımlardan Abdullâh b. ez-Zubeyr'in annesi Esmâ⁹³ zikredilebilir.⁹⁴

Görme engellilerin, hadislerde de total kör (ekmeh-a'mâ) ve az gören (darîr, a'shâ-aşâ-aşâve ve a'mâ) ile darîr anlamında kullanılan mekfûf-keffif olmak üzere iki türü de geçmekte ise de, biz hepsini görme engelli olarak değerlendireceğiz.

3.2.1. Görme Engellilerin Sosyal İlişkilerinin Hadislerdeki Yansımaları

Hz. Peygamber, bütün engellileri yardıma muhtaç, âcizliğe, tembelliğe mahkûm ve zavallı bir kitle olarak görmediği gibi, onlara dilenci imajı oluşturacak uygulamalarda da bulunmamıştır. Durumlarına göre engellileri çalışmaktan alıkoymamış, onların ticaret yapmasını kolaylaştırıcı hükümler getirmiştir. Hz. Peygamber, engellileri güç yetiremeyecekleri işlerden de muaf tutmuştur.⁹⁵ Dolayısıyla onlara değer vererek gereken itibarı göstermiştir.

Hz. Peygamber'den görme engellilere itibar etme konusunda birçok hadis rivayet edilmiştir. Mekke'nin fethi günü Hz. Ebûbekir, görme engelli olan ihtiyar babası Ebû Kuhafe'yi sırtına alarak Hz. Peygamber'in huzuruna getirmişti. Bu durumdan rahatsızlık duyan Rasûl-i Ekrem: "Bu ihtiyarı evde bıraksaydın da, onun yanına biz gitseydik ya!" buyurarak (babasını sırtında taşıdığından dolayı) Ebû Ebû Bekir'e olan hürmetini dile getirmiştir.⁹⁶

⁸⁸ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, *İsâbe*, II, 457; Seyyar, *Yıldızlar Engel Tanıamaz*, 259-266. Görme engelli sahâbiler hakkında geniş bilgi için bkz. Seyyar, *Yıldızlar Engel Tanıamaz*, 165-279.

⁸⁹ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Abdilber, *İstîâb*, II, 18-30; İbn Hacer, *İsâbe*, II, 30-2; Seyyar, *Yıldızlar Engel Tanıamaz*, 267-276.

⁹⁰ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Abdilber, *İstîâb*, II, 484-5; İbn Hacer, *İsâbe*, III, 34; Seyyar, *Yıldızlar Engel Tanıamaz*, 277-9.

⁹¹ İbn Abdilber, *İstîâb*, I, 222-3; İbn Hacer, *İsâbe*, I, 214.

⁹² Buhârî, *Sahih*, 64/Megâzî 34, 65/Tefsîru'l-Kur'an sûre Nûr (24) 10; Muslim, *Sahih*, 44/Fedâilu's-Sahâbe (34) no: 155. Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Abdilber, *İstîâb*, I, 334-5; İbn Hacer, *İsâbe*, I, 325.

⁹³ Ahmed, *Musned*, VI, 348.

⁹⁴ İslâm kültüründe meşhûr görme engellilerle ilgili geniş bilgi için bkz. Mehmet Emin Özafşar, "İslâm Kültüründe Engelli Meşhurlar Ya da İslâm Kültüründen İnsan Manzaraları", *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm (Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005, s. 137-152.

⁹⁵ İbrahim Sarıçam, *Hz. Peygamber'in Çağımıza Mesajları*, DİB Yayınları, Ankara 2000, s. 109. Geniş bilgi için bkz. Saffet Sancaklı, "Hz. Peygamber'in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tespiti" *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI (2006) Sayı: 2, Samsun 2006, s. 37-72.

⁹⁶ Ahmed, *Müsned*, III, 160.

Görme engelli Abdullah b. Ümmi Mektum'la ilgili nazil olan Abese sûresindeki âyetlerde⁹⁷ Hz. Peygamber, görme engelliye itibar etmesi konusunda Yüce Allah tarafından uyarılmıştır.⁹⁸

Görme engellilere yardım edilmesi ile ilgili olarak, Ka'b b. Mâlik'in görme engelli olduğunda oğlu Abdullah'ın, kendisine rehberlik yaptığını (kâid) belirttiği bir rivayeti vardır.⁹⁹ Bu rivayetten görme engellilerin hem dışarı çıkması hem de kendilerine yol gösterici bir kişinin bulunması gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak beyaz baston gibi yürümeyi kolaylaştırıcı âletlerin bulunması ve yolların da sesli sinyalizasyon tekniği ile düzenlenmiş olması engellilerin başkalarına duydukları ihtiyacı azaltmıştır. Aslanan da hayatı bu şekle getirerek onları başkalarına muhtaç olmaktan ve başkalarını da bu tür yüklerden kurtarabilmektir.

Aynı şekilde Misver b. Mahreme, Hz. Peygamber'in (s), kendisine hediye getirilen birçok kaftanı halka dağıttığını, ancak görme engelli olan babası Mahreme'ye hiç birşey vermediğini, babasının da Misver'den kendisini Allah'ın Rasûlü'ne (s) götürmesini istediğini, Misver de Rasûlullah'ın (s) yanına vardıklarında Allah'ın Rasûlü'nün (s), üzerinde bahsi geçen kaftanlardan bir kaftanla babasının yanına çıktığını ve üzerindeki kaftanı babası için sakladığını buyurduğunu, babasının da elleriyle kaftanı iyice incelediğini¹⁰⁰ rivayet etmiştir. Dikkat edilirse Hz. Peygamber (s), görme engelliye görenlerle eşit tutmuş ve ona hakkını teslim ederek değer vermiştir. O halde görme engellilere ve diğer engelli gruplara kamu gelirlerinden pay ayrılması gerekir.

3.2.2. Görme Engellilerin Hukûkî Sorumlulukları

Görme engellilerin şahitlik, medenî tasarrufları ve savaş sorumluluğu gibi hukûkî sorumlulukları ile ilgili rivayetler de vardır. Bu bağlamda öncelikle görme engelli erkeklerin yabancı hanımların yanına girip giremeyeceği ile ilgili birbirine zıt gibi görünen iki rivayet tetkik edilecektir.

Fâtıma bint Kays'dan rivayet edildiğine göre; eşi Ebû Amr b. Hafs, kendisini gıyaben "bâin talâkla" boşadığında Rasûlullah'a (s) gelerek durumu ona anlatmıştı. Hz. Peygamber de ona; "Senin onda nafaka hakkın yoktur" buyurarak iddetini geçirmesi için amcası oğlu olan İbn Ümmi Mektûm'un evine göndermişti. Ayrıca İbn Ümmi Mektûm'un görme engelli bir kişi olduğunu ve yanında onun elbiseseni çıkarabileceğini ifade etmiştir.¹⁰¹ Buradan görme

⁹⁷ Abese, 80/1-12.

⁹⁸ Mâlik, *Muvatta*, 15/Kur'an 4, no: 8. Geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 702; Aynî, *Umdetü'l-Kâri*, XIX, 278.

⁹⁹ Buhârî, *Sahîh*, 56/Cihad 103; 63/Menakıbu'l-Ensar 43; 64/Meğâzî 79; 65/Tefsîru'l-Kur'an sûre Berâe (9) 17; 93/Ahkâm 53.

¹⁰⁰ Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, I-V, Dâru'l-Hadis, Suriye ts., 26/Libas 4, no: 4028.

¹⁰¹ Mâlik, *Muvatta*, 29/Talak 23, no: 67; Müslim, *Sahîh*, 18/Talak (6), no: 37-8, 40-1; Ebû Davud, *Sünen*, 7/Talak 39, no: 2284-2290; Dârimi, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman b. Fadl b. Behrâmî ed-Dârimî, *es-Sünen*, I-II, Çağrı Yay., İstanbul

engellilerin yanında kılık kıyafet bakımından daha rahat hareket edilebileceği sonucu çıkarılabilir.

Öbür taraftan Ümmü Seleme'nin (r) rivayetine göre, kendisi yanında eltisi Meymüne olduğu halde Rasûlullah'ın (s) yanında idi. O sırada İbn Ümmü Mektûm çıkageldi. Bu olay örtünme ayeti geldikten sonra olmuştu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s): “Ondan örtününüz” buyurdu. Biz: ‘Ey Allah'ın Rasûlü! Bu zat, bizi göremeyen ve tanıyamayan bir görme engelli değil mi?’ dedik. Hz. Peygamber (s) de: “Siz de mi görme engellisiniz, siz onu görmüyor musunuz?” buyurdu.¹⁰²

Dolayısıyla Fatıma bint Kays'ın, İbn Ummi Mektum'un yanında iddet beklemesi ile; Hz. Peygamber'in bir defasında evine gelmekte olan İbn Ummi Mektum'a karşı, hanımlarına örtünmelerini emretmesi¹⁰³ şeklindeki iki farklı hüküm İslam âlimleri tarafından hayli tartışılmış, genellikle de sonuncusunu tercih etmişlerdir. Oysa bu iki hükmün, ilki tahfif, ikincisi ise teşdîd ifade eder ve kişilerin durumlarına ve şartlarına göre, ihtiyaç halinde ikisiyle de amel edilebilir.¹⁰⁴

3.2.2.1. Görme Engellilerin Medenî Tasarrufları

Medenî tasarruf denilince şahitlik, nikâh, talak, alış-veriş, kira, rehin, bağış vb. hususlar akla gelmektedir. Görme engellilerin şahitliğini¹⁰⁵ Tabînden Kasım b. Abdurrahman b. Abdullah b. Mes'ûd¹⁰⁶, Kasım b. Muhammed b. Ebî Bekr, Hasan Basrî, Muhammed b. Sîrîn, Muhammed b. Müslim ez-Zühri ve Atâ b. Ebî Rabâh câiz görmüşlerdir. Âmir eş-Şa'bî de görme engellilerin şahitliğini idrak sahibi, uyanık ve akıllı olduğu takdirde caiz görmüştür.¹⁰⁷ Zühri ise, “(Görme engelli olan) İbn Abbas şahitlik etse, onu red mi edeceksin?” diye sorarak konunun önemini belirtmiştir.¹⁰⁸

1413/1992, 11/Nikâh 7, no: 2183. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Azimâbâdî, Ebü't-Tayyib Şemsü'l-Hak, *Avnü'l-Ma'bûd Şerhi Süneni Ebî Davud*, Beyrut 1415/1995, XI, 133.

¹⁰² Ebü Dâvûd, *Sünen*, 26/Libâs 37, no: 4112. Ebü Davud; bu hükmün sadece Hz. Peygamber'in (s) hanımlarına has olduğunu ifade etmiştir.

¹⁰³ Ahmed, *Musned*, VI, 296; Ebü Dâvûd, *Sünen*, 26/Libâs 37, no: 4112; Tirmizî, *Sünen*, 44/Edeb 29, no: 2778. Tirmizî, bu hadisin hasen sahih olduğunu söylemiştir.

¹⁰⁴ Bünyamin Erul, “Engellilerle İlgili Hadislerin Analizi”, *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm (Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, DİB Yayınları, Ankara 2005, s. 75.

¹⁰⁵ Buhârî, *Sahih*, 52/Şehâdât 11. Buhârî, “Bâbu şehâdeti'l-A'mâ ve emrihî ve nikâhîhî ve inkâhîhî ve mübâyeatîhî ve kabûlihî fi't-te'zîni ve gayrihî vemâ yu'rafu bi'l-Esvâtî/Görme engellinin iş, nikâh, nikâhlandırma, alış-veriş, ezan okuma vs. kabulünde ve seslerin tanınması şahitliği” adında bab başlığı koymuştur.

¹⁰⁶ İbn Hacer, Şihâbüddîn Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Hedyü's-Sâri Mukaddimetü Fethi'l-Bârî bi Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, Beyrut 1411/1991, s. 430.

¹⁰⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, V, 595.

¹⁰⁸ Aynî, *Umdetü'l-Kâri*, XIII, 219.

İmam Ebû Hanife (150/767), İmam Muhammed (189/805), İmam Mâlik (179/795) ve Müzenî¹⁰⁹ görme engellilerin şahitliğini kabul etmişlerdir. Ancak sesin kesin olmadığı ve başkasının sesi ile karıştırma ihtimalinden dolayı görme engellilerin şahitliğini caiz görmeyenler de vardır. Caiz görenlere göre; ses gerçekleştiği ve onu gösteren karinelerin olması durumundadır. Hiç kimse sesin karışık olmasında görme engellilerin şahitliğinin kabul edileceğini söylememiştir.¹¹⁰ Dolayısıyla görme engellilerin eşleriyle nikâhlarının caiz olması ancak kadının sesini tanıması ile gerçekleşir. Fakat görme engelli erkek, alacağı kadının sesini tanıncaya kadar sesi tekrar tekrar duymak istemesi gerekir. Aksi takdirde kuvvetli ihtimale göre istediği kadından başkasının olduğuna inanırsa onunla evlenmesi caiz değildir.¹¹¹ Nitekim Sahabeden bazıları seslerinden birbirlerini tanıyabilirlerdi. Nitekim bir keresinde Rasûlullah (s) sahur ile ilgili olarak, “Gerçekten Bilal geceleyin ezan okur, o okuduğunda yiyin için. Yahut İbn Ümmi Mektûm’un ezanını işitinceye kadar yiyin için. Halbuki ikisinin ezanı arasında, ancak birinin inip diğerinin yüksek yere çıkacağı kadar zaman bulunurdu. Zira İbn Ümmi Mektûm görme engelli bir adamdır ve insanlar kendisine “sabah ettin” deyinceye kadar ezan okumaz”¹¹² buyurmuştur.

İmam Mâlik; Saîd b. el-Müseyyeb’in, eşinde delilik veya körlük gibi bir özür (darar) meydana gelen hanımın muhayyer olduğu, ister kocasıyla kalabileceği, isterse de boşanabileceği kanaatini kaydetmiştir.¹¹³

Müctehidlerin çoğunluğuna göre görme engellilerin yapacağı alış-veriş, kira, rehin ve bağış gibi tasarrufları geçerli olur. Zira Hz. Peygamber döneminde İbn Ümmi Mektûm ve Habban b. Münkız gibi görme engelli sahabiler alış-veriş yapmışlardır. Ancak görme engelliler şart muhayyerliği, gören bir kişiye gösterme muhayyerliği, ayıp muhayyerliği gibi birtakım koruyucu haklardan yararlanabilecekleri gibi, kendileri için nitelikleri açıklanan satın alacağı şeyi tanınmasına yardımcı olacak dokunma, koklama ve tatma vb. seçimlik haklardan da yararlanırlar.¹¹⁴ Nitekim aldatılan görme engelli Habban b. Münkız’ın yakınlarının başvurusu üzerine Hz. Peygamber: “Alış-veriş yaptığın zaman,

¹⁰⁹ İmam Mâlik ve Müzenî görme engellilerin şehâdetinin makbul olduğuna delil olarak İbn Ümmi Mektûm’un sahur ile ilgili okuduğu ezan rivayetini kullanır. Buhârî, *Sahîh*, 10/Ezan 11; 52/Şehâdât 11; Müslim, *Sahîh*, 13/Sıyâm (8), no: 38. Hadisin şerhi için bkz. İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, V, 594; Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, VI, 48-51.

¹¹⁰ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, V, 596; Aynî, *Umdetü’l-Kâri*, XIII, 219.

¹¹¹ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, V, 597.

¹¹² Buhârî, *Sahîh*, 10/Ezan 11; 52/Şehâdât 11; Müslim, *Sahîh*, 13/Sıyâm (8), no: 38. Hadisin şerhi için bkz. İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, V, 594.

¹¹³ Mâlik, *Muvatta*, 29/Talak 10, no: 28. Hadiste “darar” kelimesi geçmekte olup, hastalık, illet, darlık, sıkıntı, özür anlamlarına gelmektedir. İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, IV, 2573-4; İbrahim Mustafa, *el-Mu’cemü’l-Vasî*, 540.

¹¹⁴ Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta’lîli’l-Muhtâr*, I-V, thk. Mahmûd Ebû Dakîka, Beyrut 1395/1975, II, 10; krş. Hamdi Döndüren, “İslâm’ın Engellilere Tanıdığı Kolaylık ve Ruhsatlar”, *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm (Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, DİB Yayınları, Ankara 2005, s. 118.

aldatma yok (Lâ hılâbe), de”¹¹⁵ buyurmuştur. Taşınmazlarda ise niteliklerin belirtilmesi ve bunun usulüne göre yazıyla tespit edilmesi muhayyerlik hakkını düşürür.¹¹⁶

3.2.2.2. Görme Engellilerin Savaş Sorumluluğu

Görme engellilerin cihada katılma zorunluluğunun bulunmadığını¹¹⁷ gösteren rivayetler vardır. Bilindiği gibi dinimizde engelli kimselerin yapamayacağı işler kendilerine teklif edilmemiştir. Nitekim Zeyd b. Sâbit ve Berâ b. Âzib rivayetlerinde, “*Mü'minlerden oturanlarla, mallarıyla canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz*”¹¹⁸ âyeti nâzil olduğunda Abdullah b. Ümmi Mektûm Hz. Peygamber'e gelerek görme engelli oluşu sebebiyle cihada güç yetiremeyeceğini söylemiş, peşinden mezkûr ayetin “*özrü/engeli olmaksızın*”¹¹⁹ kısmı indirilerek onun gibi kimselerin mazereti geçerli sayılmıştı.¹²⁰

İbn Abbas (r) rivâyetine göre ise, Bedir savaşına katılanlarla, katılmayanların durumunu belirten Nisa sûresinin 95. ayeti “*Özür sahibi olmaksızın*” ifadesi olmadan inince Abdullah b. Cahş ve İbn Ümmi Mektûm, “Ey Allah’ın Rasûlü! Biz iki görme engelli kimseleriz, bize ruhsat var mıdır?” diye sormaları üzerine Nisa sûresi 95. âyetindeki “*Özür sahibi olmaksızın*” ifadesi nâzil oldu. Allah mücahidleri özür sahibi olarak oturanlardan bir derece üstün kıldı. Özür sahibi olmaksızın oturanlara gelince; Allah mücahidleri bu oturup kalanlardan kat kat derecelere üstün kılmıştır.¹²¹ Dolayısıyla özür sahipleri, mücahidlere fiilde iştirak edememişlerse de niyette katılmışlardır ve bu yüzden sevap kazanmaktadırlar.

İşte “onların gerek bu vazifelerde görevlendirilmelerinde, gerek savaşlara katılmalarına izin verilmesinde ve gerekse mescide gidip gelmelerinde

¹¹⁵ Buhârî, *Sahih*, 34/Büyû‘, 48; Müslim, *Sahih*, 21/Büyû‘ (12), no: 48; Ebû Davud, *Sünen*, 17/Büyû‘, 68, no: 3500. Ayrıca Dârekutnî’nin rivayetinde, Rasûlullah’ın üç gün muhayyerlik tanıdığı, razı olduğunda alacağı, istemediğinde bırakacağına dair ifade vardır. Dârekutnî, *Sünen*, III, 54.

¹¹⁶ Geniş bilgi için bkz. Döndüren, “İslâm’ın Engellilere Tanıdığı Kolaylık ve Ruhsatlar”, 118-9.

¹¹⁷ “Bâbu men habeshû el-uzru ani’l-ğazvi/Savaştan geri kalmada mazeret olması babı” unvanındaki bab başlığı için bkz. Buhârî, *Sahih*, 56/Cihad 35.

¹¹⁸ Nisa, 4/95.

¹¹⁹ Nisa, 4/95.

¹²⁰ Buhârî, *Sahih*, 65/Tefsîru’l-Kur’an sûre Nisâ (4), 18; 56/Cihad 31; Dârimi, *Sünen*, 16/Cihad 28, no: 2425; Müslim, *Sahih*, 33/İmare (40), no: 141; Ebû Davud, *Sünen*, 9/Cihad 20, no: 2507; Tirmizî, *Sünen*, 24/Cihad 1, no: 1670; 48/Tefsîru’l-Kur’ân 5, no: 3031-3033. Tirmizî, Berâ b. Âzib ve Zeyd b. Sâbit rivayetlerinin hasen sahih olduğunu ifade etmiştir. Tirmizî, *Sünen*, 48/Tefsîru’l-Kur’ân 5, no: 3031, 3033. Birbirlerine yakın anlamlardaki hadislerin şerhi için bkz. İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, IX, 135-140; Aynî, *Umdetü’l-Kâri*, XVIII, 186-7.

¹²¹ Tirmizî, *Sünen*, 48/Tefsîru’l-Kur’ân 5, no: 3032. Tirmizî, bu hadisin bu şekliyle İbn Abbas rivâyeti olarak hasen garib olduğunu ifade etmiştir.

güçlük olmasına rağmen Hz. Peygamber'in bu görme engelli sahabilerin cemaate devam etmelerini ısrarla istemesinde, kanaatimizce onların toplumdan tecrid edilmemeleri, yeteneklerine uygun alanlarda istihdam edilerek üretici bireyler olmaları, ideallerini gerçekleştirmelerine engel olmama ve onların kişiliklerini gerçekleştirmelerine yardımcı olma gibi hikmetli bir espiyi yatmaktadır. Nitekim günümüzde de, pek çok engellinin arzu ettiği şey budur ve onlar, toplumun kendilerine acımalarından rahatsız olmaktadır. Birçoğu, çevresinin yardımlarıyla hayatını sürdüren bir tüketici olmayı değil, her şeye rağmen kendilerine verilen imkânlar nispetinde üretici olmayı tercih etmektedirler. Birincisinde çoğu zaman hayata küsme, kabuğuna çekilme ve psikolojik rahatsızlıklara maruz kalma söz konusu iken; ikincisinde ise, kendilerini daha mutlu ve umutlu hissetmektedirler. İşte Allah Rasûlü'nün tam da gerçekleştirmek istediği şey budur."¹²²

Görme engellilerin hukûkî sorumlulukları bağlamında Hz. Peygamber'den nakledilen bir rivayet de görme engellinin eşini, Allah'ın Rasûlü'ne küfrettiği için öldürmesi ile ilgilidir.¹²³

3.2.3. Görme Engellilerin Hayatını İdâme Ettirmelerinde Toplumsal Sorumluluk

Görme engellilerin hayatını idâme ettirmelerinde toplumsal sorumluluk oldukça önemlidir. Bu bağlamda onların yalnız başına kendi ayaklarının üstünde durmalarını sağlayıcı tedbirlerin alınması gerekir. Nitekim Hz. Peygamber (s), görme engelli Abdullah b. Ümmi Mektûm'u; seferlere giderken, Medine'de namaz kıldırmak üzere yerine vekil olarak görevlendirmiştir.¹²⁴ Bu görevin onüç defa¹²⁵ verildiği bilinmektedir.¹²⁶ Çünkü mü'minlerden ancak özür sahibi olanlar savaştan geride kalmaktaydı. Burada Hz. Peygamber (s), ya görenlerden yerinde bırakabileceği kimse kalmamış ya da görme engelliye yerine bırakabileceğinin caiz olduğunu açıklamak için onu yerine bırakmış olabilir.¹²⁷ Daha da önemlisi görme engellilerin istihdamını sağlamak için ümmetine yol göstermiş de olabilir. Bu cümleden olarak, ülkemizde uygulanmakta olan "kota sistemi" kapsamında, 4857 sayılı İş Kanunu'nun 30 uncu maddesi mücibince; işverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde % 3 engelli, kamu işyerlerinde % 4 engelli işçiyi meslekî, bedenî ve rûhî durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler.

¹²² Erul, "Engellilerle İlgili Hadislerin Analizi", 78-9.

¹²³ Ebû Davud, *Sünen*, 32/Hudud 2, no: 4361. Rasûlullah (s), anlatılan olayın sonunda "Dikkat edin! Şahid olunuz ki o kadının kanı hederdir" buyurmuştur.

¹²⁴ Ebû Davud, *Sünen*, 2/Salat 65, no: 595.

¹²⁵ Enes rivayetinde onun sadece iki defa görevlendirildiğine dair bilgi için bkz. Ahmed, *Musned*, III, 192.

¹²⁶ Aydınli, "İbn Ümmü Mektûm", *DİA*, XX, 434; Erul, "Engellilerle İlgili Hadislerin Analizi", 77.

¹²⁷ Azîmâbâdi, *Avnü'l-Ma'bûd*, II, 229.

Yine görme engelli Abdullah b. Ümmi Mektûm Kadisiyye savaşında üzerinde zırh, elinde siyah bayrak ile sancaktarlık yaparak¹²⁸ iş (cihad) yapmanın hem heyecanını duymuş hem de mutluluğunu yaşamıştır.

3.2.4. Görme Engellilerin İbadetleri

Bilindiği gibi ibadet, temelinde îman bulunan, Allah'ın razı olduğu söz, fiil ve davranıştır. Görme engellilerin namaz kılmaları, oruç tutmaları, imam ve müezzin olmaları ile ilgili¹²⁹ pek çok rivayet vardır. Bunların birisinde Muhammed b. Ali b. Hüseyin, arkadaşları ile sahâbeden görme engelli olan Câbir b. Abdillâh'ı ziyaret ettiklerini ve onun, namaz vakti gelince namazını kıldığını belirtir.¹³⁰ Dolayısıyla bu rivayetten, görme engelli olduğu halde Câbir'in (r) hem namazını kıldığını hem de ilimle meşgul olup hadis rivayet ettiğini anlamaktayız.

Önceden bahsedildiği gibi Enes'den (r) rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s) görme engelli olduğu halde, İbn Ümmi Mektûm'u halka namaz kıldırarak üzere vekil bırakması¹³¹, onların imam olabilmelerinin sıhhatine delildir.

İmam Gazzâlî (505/1111) görme engellinin imamlığının görenin imamlığından daha faziletli olduğunu açıklamıştır. Zira onun huşûu, görenin kalbinin gördükleriyle meşgul olduklarından dolayı ondan daha çoktur. Bazıları da görenin imamlığını, kendisini necasetten daha iyi koruduğu için tercih etmişlerdir. İmam Mâverdi (450/1058), gören ile görme engellinin imamlığının mekruh olmaması konusunda eşit olduğunu söylemiştir. Şu kadar var ki Hz. Peygamber daha çok görenler arasında imamlık yaptığı için, görenlerin imamlığının daha faziletli olduğu ifade edilmiştir.¹³²

Görme engellilerin cemaatle kılınan namazlara gelme konusundaki şu rivayet dikkat çekmektedir. Görme engelli bir adam Rasûlullah'a (s) gelerek, "Yâ Rasûlallah! Gerçekten beni mescide getirecek bir yoldaşım yok" diye yakındı. Allah'ın Rasûlü'ne evinde namaz kılma konusunda kendisine izin verip veremeyeceğini sordu. Rasûlullah (s) da kendisine izin verdi. Görme engelli adam giderken Hz. Peygamber geri çağırarak; "Sen namaz için okunan ezanı duyuyor musun?" diye sordu. Görme engelli "evet" cevabını verince, "Öyleyse

¹²⁸ Aydınlı, "İbn Ümmü Mektûm", *DİA*, XX, 434.

¹²⁹ Görme engellilerin imam olması ile ilgili bâblar için bkz. "Bâbu İmâmeti'l-A'mâ/Görme Engellinin İmam Olması İle İlgili Bâb"; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2/Salât 65, no: 595. "Bâbü Ezâni'l-A'mâ İzâ Kâne lehû Men Yuhbiruhû/Yanında haber veren biri olduğu zaman Görme Engellinin İmam Olması İle İlgili Bâb", Buhârî, *Sahih*, 10/Ezan 11; 52/Şehâdât 11.

¹³⁰ Dârimi, *Sünen*, 5/Menasik 34, no: 1857; Müslim, 15/Hac (19) no:147; Ebû Davud, *Sünen*, Menasik 56; İbn Mâce, 25/Menâsik 84, no: 3074.

¹³¹ Ebû Davud, *Sünen*, 2/Salat 65, no: 595.

¹³² Azîmâbâdi, *Avnü'l-Ma'bûd*, II, 229.

ezana icabet et!” buyurarak ruhsat vermemiştir.¹³³ Konu ile ilgili rivayetlerden bu soruyu soran şahsın görme engelli Abdullah b. Ümmi Mektûm olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁴

Ayrıca hadisin başka bir versiyonunda Medine'nin yılan, akrep gibi zehirli, kurt ve köpek gibi yırtıcı hayvanları çok olan bir şehir olduğunu söyleyerek, evinde namaz kılmasına izin vermesini istemiş, Hz. Peygamber'in; “Sen haydi namaza, haydi felâha” seslerini duyuyor musun?” sorusuna, “evet” demesi üzerine “Öyleyse haydi namaza!” buyurmuştur.¹³⁵

Bu hadis, ezanı duyanların cemaate devam etmesinin farz-ı ayın olduğunu iddia edenlerin delilidir.¹³⁶ Fakat Cumhur-ı ulema buna şöyle cevap vermişlerdir: Abdullah b. Ümmi Mektûm özürsüzlü olduğundan namazı evinde kılarak cemaat faziletini elde etmek için izin istemiştir. Kendisine bu şekilde cemaat faziletine eremeyeceği bildirilmiştir. Nitekim cemaate devamın bir özürden dolayı icma' ile sâkit olması da bunu teyid eder. Rasûlullah'ın, İbn Ümmi Mektûm'a önce evinde kılmaya izin verip, sonradan vermemesi ya o anda kendisine vahiy gelerek bu işin câiz olmadığını bildirdiği içindir veya icthadı değişmiştir veyahut bunların her ikisi birden olmuş fakat sonradan kendisi efdal olanı tercih etmiş olabilir.¹³⁷

Günümüze mesajı açısından Hz. Peygamber'in görme engelli bir zatı toplumdan tecrit etmeyerek onu cemaat içinde bulunmaya teşviki de bilhassa dikkat çekicidir. Ayrıca Abdullah b. Ümmi Mektûm'un hem sahâbenin ileri gelen ilk Müslümanlardan olması, hem müezzinlik ve imamlık yapması, hem de Hz. Peygamber'in sefere giderken Medine'de yerine vekil bırakması gibi özelliklerinden dolayı cemaatte hazır bulunması önemli olsa gerek. Zira cemaatte onun etkin olarak bulunması, kendisinden sonra gelecek engelli kimselere pozitif örnek olacağından âdeti sembol bir isim gibidir.

Yine görme engelli bir sahâbi olan Itbân b. Mâlik¹³⁸ Sâlim Oğulları kabilesinden olup kavmine namaz kıldırırmaktaydı. Onlarla evi arasında bir vadi bulunmakta ve seller geldiğinde onların mescidine geçmesi zorlaşmaktaydı. Hz. Peygamber'e (s) gelerek; “Yâ Rasûlallah! Bazen karanlık veya sel olmaktadır. Ben de iyi göremeyen bir kişiyim. Teberrüken evimin bir yerinde namaz

¹³³ Muslim, *Sahih*, 5/Mesâcid (43), no: 255. İbn Ümmi Mektûm rivayeti için bkz. Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Alî b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen*, I-VIII, İstanbul 1413/1992, 10/İmâme 50, no: 848; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2/Salât 47, no: 552.

¹³⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2/Salât 47, no: 552-3.

¹³⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2/Salât 47, no: 553; Nesâî, *Sünen*, 10/İmâme 50, no: 849. Bu hadisin mürsel olarak da rivayet edenlerin olduğu ifade edilmiştir. Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, II, 194.

¹³⁶ Ata b. Ebî Rabah, Evzâî ve Ebû Sevr bu görüştedirler. Geniş bilgi için bkz. Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, II, 194.

¹³⁷ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, III, 678.

¹³⁸ Cemaate gitmeye hırslı bir sahâbi idi. Ancak kendisini cemaatten alıkoyan “körlüğü, seller ve zifiri karanlık” şeklinde üç özrü vardı. Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, V, 193.

kılıverin de ben orayı namazgâh edineyim diye istekte bulundu.” Hz. Peygamber’in onun evine gelerek, ‘Evinin neresinde namaz kılmamı istersin?’ buyruğuna, Itbân, ‘Evinin belirli bir yerini işaret etti. Rasûlullah da orada namaz kıldı.¹³⁹ Bu rivayette mazeretli olduğunda cemaate gitmemeye ruhsat vardır. Yoksa mutlak olarak cemaatin terkine delâlet etmediği ifade edilmiştir. Aynı zamanda hadis, görme engellilerin imamlığına onay vermekte, evin belirli bir yerinin mescid edinilebileceğini¹⁴⁰ ve Hz. Peygamber’in tevazuunu ve engellilere olan sıcak ilgisini ve şefkatini göstermekte¹⁴¹ ve onları topluma yararlı hale getirmektedir.

Hz. Peygamber’in Itbân’ın evinde namaz kılmasına ve kıldırmasına izin verdiği halde, İbn Ümmi Mektûm’a bu hususta izin vermemesi, evinin mescide ezanı ve kâmeti işitecek kadar yakın olmasıyla te’vil edilebilir. Burada bir taraftan cemaatle namaz kılmanın önemine zımnen vurgu yapan Hz. Peygamber, diğer taraftan da İbn Ümmi Mektûm gibi yetenekli bir sahâbîsini, mescide devam etmesinde zorluk çekse de aralarında görmeyi arzulamış olabilir.¹⁴²

Görme engellilerin müezzin olması ile ilgili¹⁴³ rivayetlere gelince; Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamber’in (s), gören Bilâl ile görme engelli İbn Ümmi Mektûm olmak üzere iki müezzini olduğunu¹⁴⁴ nakletmiştir. Görme engellilerin medenî tasarrufları konusunda seslerin farklılığı ile ilgili kaydedilen bir rivayette Rasûlullah (s) sahur ile ilgili olarak, “Gerçekten Bilal geceleyin ezan okur, o okuduğunda yiyin için. Yahut İbn Ümmi Mektûm’un ezanını işitinceye kadar yiyin için. Halbuki ikisinin ezanı arasında, ancak birinin inip diğerinin yüksek yere çıkacağı kadar fâsıla bulunurdu. Zira İbn Ümmi Mektûm görme engelli bir adamdır ve insanlar kendisine “sabah ettin” deyinceye kadar ezan okumaz” buyurmuştur.¹⁴⁵

İmam Nevevî’ye (676/1277) göre; Hz. Bilâl ve İbn Ümmi Mektûm’un durumunda olduğu gibi gören ile görmeyen birlikte olduğunda görme engellinin ezan okuması câiz¹⁴⁶ olduğu gibi, bir insanı tanımlamak için yahut bir maslahattan dolayı kusuru ile anmak da câizdir. Fakat şanını küçültmek veya

¹³⁹ Mâlik, *Muvatta*, 9/Kasru’s-Salât 24, no: 86; Ahmed, *Müsned*, IV. 43-4, V. 449-450; Buhârî, *Sahih*, 10/Ezan 40; 19/Teheccüd 36; Müslim, *Sahih*, 1/İman (10), no: 55.

¹⁴⁰ Aynî, *Umdetü’l-Kâri*, V, 193; Kastallânî, *İrşâdü’s-Sârî*, II, 38.

¹⁴¹ Erul, “Engellilerle İlgili Hadislerin Analizi”, 73.

¹⁴² Erul, “Engellilerle İlgili Hadislerin Analizi”, 74.

¹⁴³ Bab başlıkları için bkz. “Bâbu cevâzi Ezâni’l-A’mâ izâ kâne maahû basîr/Yanında Gözü gören biri bulunursa görme engellinin ezan okumasının cevazı babı”; Muslim, *Sahih*, 4/Salât (5), no: 8; “Bâbu’l-Ezâni li’l-A’mâ/Görme engellinin ezan okuması babı”. Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2/Salât 42, no: 535.

¹⁴⁴ Müslim, *Sahih*, 4/Salât (4-5), no: 7, 8. Hz. Aişe’nin İbn Ümmi Mektûm’un Hz. Rasûlullah’ın müezzini olduğu rivayeti için bkz. Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2/Salât 42, no: 535.

¹⁴⁵ Buhârî, *Sahih*, 10/Ezan 11; 52/Şehâdât 11; Müslim, *Sahih*, 13/Sıyâm (8), no: 38. Hadisin şerhi için bkz. İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, V, 594.

¹⁴⁶ Azîmâbâdî, *Avnü’l-Ma’bûd*, II, 180.

alay etmek maksadıyla hiçbir kimsenin kusur ve ayıbını zikretmek caiz olmaz.¹⁴⁷

Yine İmam Nevevî hadisin¹⁴⁸ içeriğinden, yanında gözü gören bir müezzin bulunduğu halde görme engellinin müezzinliği câizdir hükmünü çıkarmıştır. Görme engellinin yanında gözü gören ve namaz vaktinin girdiğini haber veren başka bir müezzin olmadığı zamanda onun müezzinlik yapmasını Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Zübeyr ve bazı Hanefî imamları mekruh saymışlardır. Zira müezzinlik müşahedeye dayandığı için, yanında kendisine vakti söyleyen olduğunda mekruh görülmemiştir. Hatta gözü görenler için de görme engelliden efdali bulunmadığı vakit, görme engellinin imam olması bile evlâdır. Çünkü Hz. Peygamber Tebuk seferine gittiği zaman Medine'de yerine görme engelli İbn Ümmi Mektûm'u bırakmıştı.¹⁴⁹

Bir diğer hadiste Rasûl-i Ekrem (s) bir gün sabah namazını kıldırırken, görme engelli bir adam mescide gelir ve Rasûlullah'ın namaz kıldığı yerin yakınlarındaki bir çukura düşer. Bunu hisseden bazı sahabiler namaz içinde gülüşürler. Namazdan sonra Rasûl-i Ekrem (s), gülenlerin hem abdestlerinin, hem de namazlarının bozulduğunu ve iade etmelerini istemiştir.¹⁵⁰

Görme engellinin vitir namazını kaza etmesi ile ilgili olarak da; bir gün Abdullah b. Abbas uykusundan uyanmıştı, hizmetçisine: 'Bak insanlar ne yaptı?' diye sormuştu. (O zamanlar Abdullah'ın gözleri görmez olmuştu.) Hizmetçi gidip döndükten sonra: 'İnsanlar sabah namazından dağıldılar' deyince, Abdullah b. Abbas vitir namazını kıldıktan sonra sabah namazını kılmıştı.¹⁵¹

Öte yandan Hanefî mezhebine göre, görme engellilerin hac ibadetini yapma konusunda kendilerine rehber balsa bile, âyetteki "istitâa/güç yetirme" kısmına gireceğinden farz olmayacağı ifade edilmiştir. Ancak bedel gönderdikten sonra engel kalkarsa, haccı kendilerinin yeniden yapması gerekir.¹⁵² Şâfiî ve Mâlikîlere göre, görme engelliler kendilerine rehberlik edecek birisi bulunduğu hac yapmakla sorumlu olur.¹⁵³ Dolayısıyla zamanımızda hac yapma gerçekten kolay ve imkânlar çok olduğu için diğer

¹⁴⁷ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, III, 21-2.

¹⁴⁸ Müslim, *Sahîh*, 4/Salât (5), no: 8.

¹⁴⁹ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, III, 24.

¹⁵⁰ Dârekutnî, *Sünen*, I, 162-171.

¹⁵¹ Mâlik, *Muvatta*, 7/Salâtul-Leyl 4, no: 23.

¹⁵² İbn Âbidîn, Muhammed Emîn, *Reddü'l-Muhtar alâ Dürri'l-Muhtâr*, I-V, y.y., 1294, II, 238 vd. Geniş bilgi için bkz. Döndüren, "İslâm'ın Engellilere Tanıdığı Kolaylık ve Ruhsatlar", 115.

¹⁵³ Geniş bilgi için bkz. İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Müktesid*, I-II, Kahraman Yayınları, İstanbul 1985, I, 257-261; krş. Döndüren, "İslâm'ın Engellilere Tanıdığı Kolaylık ve Ruhsatlar", 115.

şartları uyduğu takdirde rehber bulan görme engellilerin umre ve hac ibadetlerini yapmalarının hiçbir sakıncası olmadığı düşünülebilir.

3.3. Hadislerde Mecâzî ve Mânevî Körlük

Kur'an'da yer aldığı gibi hadis külliyyatında da mecâzî ve mânevî körlüğü ifade eden rivayetler bulunmaktadır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in; "Bir şeyi haddinden fazla sevmen seni kör ve sağır eder"¹⁵⁴ buyruğundaki "kör" kelimesi mecâzî olarak aşırı sevdiğin kişinin kusurlarını görmezsin anlamındadır.

Abdullah b. Amr Rasûlullah'ın (s) Kur'an'daki sıfatlarının bâzısıyla Tevrat'ta "...Allah birçok kör gözleri, birçok sağır kulakları, birçok kapalı kalbleri bu tevhid kelimesiyle açacaktır"¹⁵⁵ diye vasıflandırıldığını açıkladığını nakletmiştir.

Gerçekten görme duyusunu yitirenlerden ziyâde basîretini kaybeden ve güzellikleri göremeyenler aslında mânen kör değiller midir? Dolayısıyla, kalb gözünü açık tutan, aklını ve zihnini doğruları bulma yolunda mücadele eden görme engelliler, hakikatleri birçok görenden daha iyi görebilme şansına sahiptirler. Bu itibarla körlüğün manevî yönü ferdî ve sosyal bir hastalıktır.¹⁵⁶

Görülüyor ki bu rivayetlerde geçen körlük tabiri kullanımda mecâzî, anlamda mânevî olarak ifade edilmiştir.

Sonuç

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, sağlık büyük bir nimettir. Ancak dünya, âhiretin tarlası olması hasebiyle bir imtihan yeridir. Engelli olmak bizâtihi bir imtihan olduğu gibi, engellilere bakmak, onlarla ilgilenmek de imtihanın önemli bir parçasıdır. Bu cümleden olarak insan varlığının devam edebilmesi, üzerinde yaşadığımız dünyanın imkânları ile yakından ilgilidir.

Hz. Peygamber'in, engellilere bu kadar şefkat ve merhamet göstermesi, özellikle maddî ve manevî olarak destek vermesinden hareketle, toplumun da aynı şekilde muamele etmesini gerektirmektedir. Onlara sadece günlerinde,

¹⁵⁴ Ahmed, *Müsned*, V, 194; Ebû Davud, *Sünen*, 35/Edeb 125, no: 5130. Ayrıca mecâzî körlükle ilgili rivayetlerden misaller için bkz. Dârimî, *Sünen*, 2/Salat 67, no: 1306-7; İbn Mâce, *Sünen*, 5/İkâmetu's-Salât 68, no: 1044-5; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 29/Fiten ve Melahim 3, no: 4264.

¹⁵⁵ Buhârî, *Sahih*, 34/Büyü' 50; Dârimî, *Sünen*, Mukaddime 2, no: 6. Abdulazîz b. Ebî Seleme, bu hadîsi seneddeki Hilâl b. Alî'den rivayet etmekte diğer râvî Fulayh'a mutâbaat etmiştir. Buhârî, *Sahih*, 34/Büyü' 50. Ayrıca mânevî körlükle ilgili rivayetlerden misaller için bkz. Müslim, *Sahih*, Nikâh 27; Dârimî, *Sünen*, 23/Fedailu'l-Kur'an 1, no: 3330; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 34/Sünne 27, no: 4753. Yine mânevî kör olan Deccal rivayetleri için bkz. Buhârî, *Sahih*, 60/Enbiya 3; Müslim, *Sahih*, 1/İman (75) no: 274-5, 277; 52/Fiten ve Eşrâtu's-Sâa (20-23) no: 100-116; Ebû Davud, *Sünen*, 34/Sünne 29, no: 4756-7.

¹⁵⁶ Seyyar, *Özürlü Olmamak İçin Nelere Dikkat Etmeli?*, 25.

gecelelerinde ve haftalarında değil, bütün sene boyunca daima yanlarında bulunduğu hissettirilebilmeli, yalnızca acıma duygusuyla yaklaşmadan maddî ve manevî her türlü destek verilmeli, bu durumun insanlığın gereği olduğu unutulmamalıdır.

Maalesef engellilikle ilgili olarak İslam'ı iyi bilmeyen bazı kişilerin ve kesimlerin yanlış bir takım düşünceleri bulunmaktadır. Bunlardan biri, engelliliğin ilâhî bir ceza olduğu yolundaki kanaattir. Kişinin ayağına batan bir dikenin bile onun günahlarının bağışlanmasına vesile olacağını söyleyen bir dinin, engelliliği ilâhî bir ceza olarak görmesi mümkün değildir. Engellileri derinden yaralayan bu anlayışın İslam'da yerinin olmadığını özellikle vurgulamamız gerekmektedir.

Genelde engellilerin özelde görme engellilerin gerek ülkemizde gerekse dünyada tedavileri, eğitimleri, sosyal ve kültürel etkinliklere katılabilmeleri hep sorundur. Bu cümleden olarak, dînî bilgi ve ibadet şeklinin onlara uygun bir şekilde verilmesi önemlidir. Daha da önemlisi engellilere ve ailelerine farklı bir gözle bakıldığı, bazı insanlar tarafından acındığı, ama asıl onların istediği gerekli destek ve yardımın verilmediği bilinmektedir. Onlar kendilerine acınmasını istememekte, sadece özürü davranılmamasını beklemektedirler.

Varlıkların en mükemmeli olan insanın Allah katındaki değeri îman, ibadet, sâlih amel, takva ve güzel ahlakı nispetindedir. Çünkü Allah Teâlâ insanları bu açıdan değerlendirmekte, onların fizik yapılarına, renklerine, ırklarına, cinsiyetlerine, sağlam veya engelli oluşlarına bakmamaktadır.

Günümüzde ülkemizde görme engellilere, kendilerine ait ilköğretim okullarında parasız yatılı ve gündüzlü olarak eğitim verilmektedir. Bunların dışında şu anda birçok ilde normal ilköğretim okullarında özel sınıf ve kaynaştırma yoluyla eğitime devam edilmektedir. Sekiz yıllık bu ilköğretim okullarındaki eğitim ve öğretim normal okul olarak adlandırılan diğer okullardan farklı değildir. Aynı müfredat uygulanmakta ve aynı dersler okutulmaktadır. Yalnızca okuma-yazmaları, görmeyenlerin kullandıkları "Braille yazısı" dediğimiz kabartma yazıyla olmaktadır ve bazı şekilli konularda değişiklik yapılmakta, resim dersi yerine modelaj dersi, beden eğitimi dersi yerine beden eğitimi ve bağımsız hareket dersi yapılmaktadır. Ortaöğretim ve yükseköğretimde ise eğitimlerini görenlerle aynı şartlar altında sürdürmektedirler. Aynı zamanda görme engellilerle ilgili Diyanet İşleri Başkanlığı Braille alfabesi ile Kur'an-ı Kerim bastırıldığı gibi, bazı yerlerde Sivil Toplum Örgütleriyle birlikte onlara yönelik yaz Kur'an kursları düzenlemektedir. Bu hizmetlerin benzer şekilde bütün sosyal, siyasî, iktisâdî, kültürel vb. alanlara yaygınlaştırılması da gereklidir.

Görme Engellilerle İlgili Öneriler¹⁵⁷

1. Toplumla görme engelli gerçeğini benimsetmek, kendi kendine yetebileceği gerçeğinden yola çıkarak, toplumda üretken hale gelmesine yardımcı olmak, özgüven içinde, toplumun diğer bireyleriyle özürsüz bireylerin bütünleştiği toplum modeli meydana getirmeye çalışmak gerekir.

2. Görme engellilerin bakım, eğitim, istihdam vb. konularının etkin ve kısa sürede çözülebilmesi için valilik, yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum örgütleri ve medyanın işbirliği yapması zorunlu olup özellikle “Takım çalışması” yapılmalıdır. Özellikle yurtdışı modellerden de faydalanılmalı ve gelişen teknolojiler iyi takip edilmelidir.

3. Görme engellilerin toplumsal bütünleşmesinde fırsat eşitliğinin sağlanması, farklılıklara saygı, ayrımcılığın önlenmesi ve sosyal hayata uyumlarına yönelik çalışmalar önem kazanmaktadır. “Sevgi her engeli aşar” gerçeği göz önünde bulundurularak, görme engellilere mutlaka sevgi ile yaklaşılmalı; sağlık, eğitim, çalışma, kültür gibi hakların kullanılması için de fizikî çevrenin ulaşılabilir hâle getirilmesi gerekmektedir. Bu cümleden olarak, rampa, merdiven, asansör, tuvalet ve banyo vs. ye ilişkin yapılmak istenen düzenlemeler hem konutlarda hem de okul, işyeri, câmi vb. kamuya açık binalarda da yapılmalıdır. Ayrıca eğitiminin verileceği meslekî ve tıbbî rehabilitasyon merkezleri, kütüphaneler, işlikler, atölyeler, yurtlar ve tatil yöreleri de hizmete açılmalıdır.

4. Görme engellilerle ilgili her ilde ve bölgede mutlaka istatistikî veri tabanı oluşturulmalı ve bu veri tabanından hareketle sadece masa başında değil, bizzat onlara ulaşım gerekli ilgi ve ihtimam gösterilerek hizmet edilmelidir.

5. Görme engelliliğin önüne geçmek için ön tedbirler alınmalı, engellilere ve ailelerine psikolojik başta olmak üzere, maddî ve manevî her türlü destek verilmelidir. Nitekim engellilik hali, kişinin organları bakımından bir noksanlık olsa da, insanî yönden kesinlikle bir kusur değildir.

6. Günümüzde engellilerin eğitim, istihdam vb. hususlarda gerekli bazı yasal düzenlemeler yapılmışsa da, bunların uygulanmasında karşılaşılan güçlükler için gerekli önlemler alınmalıdır. Nitekim yasal düzenlemelerde kaydettiğimiz merhalelerin maalesef çok azı pratiğe yansımaktadır. Dolayısıyla insan unsuru ön plâna çıkmaktadır. O halde toplumsal bilinçlendirmeyi kısa sürede sağlamak için de, öncelikle eğitimlilerin eğitilmesi sağlanmalı. Bu bağlamda seminer, konferans, panel ve sempozyum gibi etkinlikler düzenlenmelidir.

¹⁵⁷ Bu önerilerin bir kısmı katıldığımız bazı şûra ve sempozyumlarda fikir olarak ileri sürülmüştür. Meselâ bkz. “XXXIV. Geleneksel Çubukçu Sempozyumu (Özürlülük)”, İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Anabilim Dalı, İstanbul 11-12.12.2003; “II. Özürlüler Şûrası Yerel Yönetimler ve Özürlüler”, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 26-28.09.2005; “İstihdam Konulu IV. Özürlüler Şûrası”, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Ankara 19-20.11.2009.

7. Görme engellilere başta Kur'ân öğretimi olmak üzere dîni bilgilerin verilebilmesi ve bu bağlamda eğitim-öğretim metot ve araçlarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Kısaca görme engellilerle ilgili toplumun “**zihniyet değişikliği**”ne gitmesi büyük önem taşımaktadır. Bütün bu öneriler toplumsal dayanışma ile mümkündür. Toplumsal dayanışmanın da ancak devlet-millet işbirliği ile gerçekleştirilebileceği unutulmamalıdır.

Kaynaklar

1. Kitaplar:

Kuran-ı Kerim.

Ahmed b. Hanbel (241/855), Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, I-VI, Beyrut 1978; İstanbul 1413/1992.

Ahmed Naim, Babanzâde, Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I-XII+I, DİB Yayınları, Ankara 1978.

Akay, Hasan, *İslâmî Terimler Sözlüğü*, İşaret Yayınları, İstanbul 1995.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul ts.

Aydınlı, Abdullah, “İbn Ümmü Mektûm”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999,

Aynî, Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed (855/1451), *Umdetü'l-Kâri fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut ts.

Azîmâbâdî, Ebü't-Tayyib Şemsü'l-Hak, *Avnü'l-Ma'bûd Şerhi Süneni Ebî Davud*, Beyrut 1415/1995.

Beydâvî, Ebû Saîd Abdullah b. Ömer (685/1286), *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl (Kitabü Mecmûatin mine't-Tefâsir içinde)*, I-VI, Beyrut ts.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed (458/1065), *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü Ahvâli Sâhibi's-Şerîa*, I-VII, thk. Abdülmü'tî Kal'acı, Beyrut 1985.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî (256/870), *el Câmiu's-Sahîh*, I-VIII, İstanbul 1979.

_____, *Edebü'l-Müfred*, trc. ve şrh., A. Fikri Yavuz, Ahlâk Hadisleri, I-II, Alperen Yayınları, Ankara 2002.

Çağdaş Toplum Yaşam Ve Özürlüler, I. Özürlüler Şûrası, Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Ankara 1999.

Çetinyalçın, İsmet - Hasan Oğuz, “Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyonun Anlamı, Amacı, Dünü, Bugünü, Yarını”, *Tıbbi Rehabilitasyon*, Editör: Hasan Oğuz, Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti, İstanbul 1995.

Dârekutnî, Ali b. Ömer Ebü'l-Hasan ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, I-IV, Thk. Seyyid Abdullah Hâşim, Beyrut 1386/1966.

- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman b. Fadl b. Behrâmî ed-Dârimî (255/869), *Sünen*, 1-II, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.
- Davudoğlu, Ahmed, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, I-X, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1977.
- Döndüren, Hamdi, “İslâm’ın Engellilere Tanıdığı Kolaylık ve Ruhsatlar”, *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm (Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, DİB Yayınları, Ankara 2005.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî (275/889), *es-Sünen*, I-V, Dâru’l-Hadîs, Suriye ts.
- Efe, Adem “Engelli Birey ve Ailelerinin Sorunları, Toplumdan Beklentileri ve Din (Isparta Spastik Çocuklar Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi), Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2006/1, S. 16, Isparta, s.169-198.
- Erul, Bünyamin, “Engellilerle İlgili Hadislerin Analizi”, *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm (Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, DİB Yayınları, Ankara 2005.
- Fîrûzâbâdî, Ebû Tâhir Muhammed b. Ya’kûb el-Fîrûzâbâdî (817/1415), *Tenvîru’l-mikbâs min Tefsîri İbn Abbas*, (*Kitabü Mecmûatin mine’-Tefsîr* içinde), I-VI, Beyrut ts.
- _____, *el-Kamûsu’l-Muhît*, Beyrut 1407/1987.
- Gül, Emine, *Kur’an’da Engelliler*, Akis Kitap, İstanbul 2005.
- Güler, Zekeriya, “Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri”, *Tasavvuf*, Yıl: 4, S. 10, Ankara 2003, s. 57-61.
- Hâzin, Alâeddîn Ali b. Muhammed el-Hâzin (741/1341), *Lübâbü’t-te’vîl fi Meâni’t-tenzîl*, (*Kitabü Mecmûatin mine’-Tefsîr* içinde), I-VI, Beyrut ts.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber (463/1070), *el-İstîâb fî Esmâi’l-Ashâb*, I-IV, Mısır 1358/1939.
- İbn Hacer, Şihâbüddîn Ebû’l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî (852/1449), *Fethu’l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, Beyrut 1411/1991.
- _____, *Hedyü’s-Sârî Mukaddimetü Fethi’l-Bârî bi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, Beyrut 1411/1991.
- _____, *el-İsâbe fî Temyîzis’-Sahâbe*, I-IV, Mısır 1358/1939.
- İbn Âbidîn, Seyyid Muhammed Emîn (1252/1836), *Reddü’l-Muhtar alâ Dürri’l-Muhtâr*, I-V, y.y., 1294.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvînî (275/889), *es-Sünen*, I-II, thk. Muhammed Fud Abdülbâki, Dâru İhyâi’l-kütübî’l-Arabiyye, ts.

- İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Ali (711/1311), *Lisânü'l-Arab*, I-VI, Dâru'l-Maârif, ts.
- İbn Rüşd, Kadı Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd (ö. 595/1198), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Müktesid*, Kahraman Yay., İstanbul 1985.
- İbrahim Mustafa, Ahmed Hasan ez-Zeyyat, Hâmid Abdülkadir, Muhammed Ali en-Neccar, *el-Mu'cemü'l-Vasît*, Çağrı Yayınları, İstanbul ts.
- Karagöz, İsmail, *Ayet ve Hadisler Işığında Engelliler*, DİB Yayınları, Ankara 2005.
- Kastallânî, Ebü'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî (923/1517), *İrşâdü's-sâri fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut ts.
- Karamemedoğlu, Şafak S. "Rehabilitasyon Açısından Özürlülüğün Epidemiyolojisi", *Tıbbi Rehabilitasyon*, Editör: Hasan Oğuz, Nobel Tıp Kitabevleri Ltd. Şti, İstanbul 1995.
- Kâtib Çelebî, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah (1067/1657), *Keşfu'z-Zunûn Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, İstanbul 1360/1941.
- Kurtubî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî (671/1273), *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, I-XX, Beyrut 1965.
- Mâlik b. Enes (179/795), *el-Muvatta'*, I-II, İstanbul 1413/1992.
- Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, *Özel Eğitimle İlgili Kanun ve Yönetmelikler*, madde 6, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1986.
- Miras, Kâmil, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, IV-XII+I, DİB Yayınları, Ankara 1978.
- Mübârekfûrî, Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim el-Mübârekfûrî (1353/1934), *Tuhfetü'l-Ahvezî bi-Şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, (I-II Mukaddime) I-X+I, Beyrut ts.
- Müslim, Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî (261/875), *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, I-III, İstanbul 1413/1992.
- Nesâî, Ebü Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb en-Nesâî (303/915), *es-Sünen*, I-VIII, İstanbul 1413/1992.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî (710/1310), *Medârikü't-tenzîl ve Hakâiku't-te'vil*, (*Kitabü Mecmûatin mine't-Tefâsir* içinde), Beyrut ts.
- Özafşar, Mehmet Emin, "İslâm Kültüründe Engelli Meşhurlar Ya da İslâm Kültüründen İnsan Manzaraları", *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm (Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, DİB Yayınları, Ankara 2005.
- Özsoy, Yahya, "Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar ve Özel Eğitim", *Özel Eğitime Giriş* (Edit. Yahya Özsoy, Mehmet Özyürek, Süleyman Eripek), Karatepe Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1989.

- Özyürek, Mehmet, “Görme Özürlüler”, *Özel Eğitime Giriş* (Edit. Yahya Özsoy, Mehmet Özyürek, Süleyman Eripek), Karatepe Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1989.
- Sancaklı, Saffet, “Hz. Peygamber’in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tespiti” *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI (2006) Sayı: 2, Samsun 2006, s. 37-72.
- Sarıçam, İbrahim, *Hz. Peygamber’in Çağımıza Mesajları*, DİB Yayınları, Ankara 2000.
- Seyyar, Ali, *Özürlü Olmamak İçin Nelere Dikkat Etmeli?, Özürlü Çocuğu Olanlar Neler Yapmalı?* Türdav Yayınları, İstanbul 2001.
- _____, *Yıldızlar Engel Tanımaz Bedensel Özürlü Sahâbîler’in Hayatı*, Aşyan Yayınları, İstanbul 2007.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevrâ (279/892), *es-Sünen*, thk. İbrahim Atve İvad, 2. Baskı, Medine 1395/1975.
- Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, Üçdal Neşriyat, İstanbul ts.
- Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretileri*, DİB Yayınları, Ankara 2000.
- Zerkeşî, Bedruddin ez-Zerkeşî, *el-İcâbe li irâdî mâ’stedrekethu ‘Â’işe ‘alâ’s-sahabe*, Hz. Aişe’nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler, trc. Bünyamin Erul, Kitâbiyât Yayınları, Ankara 2000.

2. İnternet Kaynakları

HasanYenibaş,http://www.yeniumit.com.tr/konular.php?konu_id=1273&yumit=bolum2&sayi_id=84 (10.02.2011).

<http://www.ozida.gov.tr/?menu=arastirma&sayfa=oztemelgosterge> (12.03.2011).